Valsts valodas aģentūra

V. Ernstsone, D. Joma

LATVISKI RUNĀJOŠO LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU LINGVISTISKĀ ATTIEKSME UN VALODU LIETOJUMS

Rīga 2005

Valsts valodas aģentūra izsaka pateicību par atsaucību un izpalīdzību socioloģisko pakalpojumu firmas *Data Serviss* darba grupai šīs publikācijas sagatavošanā.
Īpašs paldies V. Āboliņam un R. Lazdam.

Redaktore SARMĪTE LAGZDIŅA

© Vineta Ernstsone, 2005
© Daiga Joma, 2005
© VVA, 2005

ISBN 9984-19-699-2

Datorsalikums SIA "JUMI"
Iespiests SIA "JUMI"
Adrese: Lienes 19, Rīga, LV-1009
e-pasts: jumi@apollo.lv
tālr./fakss: 7312365

SATURS

PRIEKŠVĀRDS _____ 4

1. PĒTĪJUMA MĒRĶI, INFORMĀCIJA PAR PĒTĪJUMA MĒRĶGRUPU UN METODOLOĢIJU (V. Ernstsone) _____ 5
   - 1.1. Pētījuma mērķi _____ 5
   - 1.2. Respondentu sociāldemogrāfiskais raksturojums _____ 6
   - 1.3. Pētījuma metodoloģija un struktūra _____ 8

2. VALODAS VIDE UN VALODU LIETOJUMS LATVIJĀ 2004. GADĀ (V. Ernstsone) _____ 10
   - 2.1. Latviešu valodas nozīmības vērtējums _____ 12
   - 2.2. Valodu konkurence Latvijā _____ 21

3. LATVISKI RUNĀJOŠO LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU LINGVISTISKĀ ATTIEKSME (D. Joma) _____ 31
   - 3.1. Latviešu valodas kvalitāte respondentu vērtējumā _____ 31
   - 3.2. Valodas lietojums respondentu pašvērtējumā _____ 37
   - 3.3. Interese par jautājumiem, kas saistīti ar latviešu valodu _____ 40
   - 3.4. Faktori, kas nosaka piederību pie noteiktas tautības _____ 41

4. INFORMĀCIJA PAR LATVIEŠU VALODAS JAUTĀJUMIEM: PIEDĀVĀJUMS UN PIEPRASĪJUMS (V. Ernstsone, D. Joma) _____ 43
   - 4.1. Informācijas avoti _____ 43
   - 4.2. Uzziņu literatūra _____ 46

NOBEIGUMS _____ 50

LITERATŪRA _____ 51

PRIEKŠVĀRDS

Lai būtu iespējams mērķtiecīgi īstenot valsts valodas politiku, nepieciešams regulāri pētīt valodas situāciju. Tas nozīmē – apzināt šo situāciju veidojošos objektīvos komponentus (piemēram, noskaidrot valsts valodas prasmes līmeni un valsts valodas pozīcijas nozīmīgākajās sabiedrības dzīves jomās), kā arī izzināt valodas situāciju ietekmējošos subjektīvos faktorus (sociālo grupu lingvistisko attieksmi pret valsts valodu un citām valodām, valodu lietojumu dažādās jomās) un valsts veiktos pasākumus valodas situācijas regulēšanā.

Latvijā vairāk un detalizētāk ir pētīti valodas situācijas objektīvie komponenti, kas ir pietiekami precīzi izmērāmi un statistiski izvērtējami. Mazāk uzmanības ir pievērsts iedzīvotāju sociālo grupu un indivīdu subjektīvajiem priekšstatiem par procesiem valodā. Un tieši šie subjektīvie priekšstati dažādās sociālajās grupās var būt un arī ir atšķirīgi.

Vēl joprojām daļā Latvijas sabiedrības ir dzīvi emocionālie stereotipi, kas traucē reāli uztvert valodas situāciju un rada neatbilstību starp valodu oficiālo statusu (valsts valoda vai minoritātes valoda) un runātāju lingvistisko uzvedību. Dažādos valodas kolektīvos ir atšķirīga attieksme pret valsts valodas lietojumu tādās dzīves jomās kā valsts varas un pārvaldes institūcijas, pašvaldības, izglītības joma vai privātā uzņēmējdarbība, publisko pakalpojumu sniegšana. Tam par cēloni faktiski ir krievu valodas kolektīva lingvistiskā pašpietiekamība.

Jāatzīst, ka joprojām Latvijas sabiedrībā trūkst izpratnes par valodas politikas mērķiem, to sasniegšanas iespējām un ceļiem, par valodu konkurences likumsakarībām. Tāpēc Valsts valodas aģentūra mēģināja noskaidrot latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju – latviešu un cittautiešu – uzskatus par valodu lietojuma kvalitatīvajiem un kvantitatīvajiem rādītājiem, lingvistiskajiem un ekstralingvistiskajiem faktoriem, kas ietekmē valodas situāciju. Tas ļauj apzināt iespējas, kā sekmēt valodas pratēju līdzdalību valodas attīstības norisēs. Sociolingvistiskās aptaujas rezultāti turpmāk izmantojami arī valodas sociolingvistisko procesu dinamikas noteikšanā un salīdzināmo pētījumu izstrādē.

Valsts valodas aģentūras direktors
profesors *Jānis Valdmanis*

1. PĒTĪJUMA MĒRĶI, INFORMĀCIJA PAR PĒTĪJUMA MĒRĶGRUPU UN METODOLOĢIJU

1.1. Pētījuma mērķi

Pētījums "Latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un valodu lietojums" 2004. gadā veikts, pildot vairākus no Valsts valodas aģentūrai (turpmāk – VVA) izvirzītajiem uzdevumiem, t.i., analizēt valodas situāciju un sociolingvistisko procesu dinamiku Latvijā un sniegt zinātniskus, uz pētījumu datu analīzi pamatotus ieteikumus valodas politikas veidotājiem.

Pētījumam ir šādi mērķi:

- apzināt latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas;
- noskaidrot latviski runājošās sabiedrības uzskatus par latviešu valodas lietotāju līdzdalību un līdzatbildību valodas attīstības procesos.

Pētījums balstās uz 2004. gada novembrī īstenotās latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju sociolingvistiskās aptaujas datiem. Tajā vispusīgi analizēta respondentu lingvistiskā attieksme dzimuma, vecuma, tautības, dzimtās valodas, ģimenē runātās valodas, svešvalodu prasmes, izglītības, sociālās aktivitātes, nodarbošanās veida, dzīvesvietas tipa un reģionālā aspektā. Netieši lingvistiskā attieksme izpaužas arī pašā valodas situācijā, valodu prasmē un lietojumā, kā arī pieprasījumā pēc latviešu valodas lietotājam nepieciešamā lingvistiskā nodrošinājuma – vārdnīcām, gramatikām, rokasgrāmatām, informatīviem raidījumiem radio, televīzijā un publikācijām presē, internetā.

VVA izstrādātajā 2004. gada aptaujā iegūtie dati par respondentu valsts valodas un citu valodu prasmi un to lietojumu atkarībā no vecuma, tautības un dzīvesvietas pētījumā salīdzināti ar 2000. gada tautskaites datiem.

Aptaujas jautājumu izstrādē, datu analīzē un interpretācijā ņemti vērā 2000. gada tautskaites dati, Izglītības un zinātnes ministrijas pētījumu materiāli, kā arī citi pētījumi un publikācijas presē (sk. literatūras un avotu sarakstu).

Pētījuma rezultātus paredzēts izmantot VVA darbā, plānojot finanšu resursu optimālu sadalījumu programmā "Valsts valodas attīstība". Pētījums palīdzēs arī objektīvi plānot VVA darbību, apzinot sabiedrības vajadzības valodas jomā, kā arī precizējot VVA darbības virzienus un veicamos pasākumus turpmākajos divos gados.

1.2. Respondentu sociāldemogrāfiskais raksturojums

Pētījuma mērķgrupa. Par pētījuma mērķgrupu tika izraudzīti latviski runājošie Latvijas iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 74 gadiem. Aptauju "Par latviešu valodu un tās lietojumu" (iedzīvotāju anketēšanu, aptaujas datu apstrādi un statistisko analīzi) pēc VVA pasūtījuma veica socioloģisko pakalpojumu firma *Data Serviss* 2004. gada 19.–29. novembrī. VVA aptaujas jautājumi tika iekļauti kārtējā *Data Serviss* veiktajā iedzīvotāju aptaujā kā atsevišķa sadaļa. Respondentu atbilstība mērķgrupai tika noteikta ar jautājumu *Sakiet, lūdzu, vai Jūs runājat latviski (spējat sazināties latviešu valodā)?* No 1122 *Data Serviss* aptaujātajiem respondentiem VVA aptaujā tika iekļauti 1006 respondenti, kas uz šo jautājumu atbildēja apstiprinoši.

Aptaujas datu analīzes vajadzībām visi pētījumā iekļautie respondenti (n=1006) tika iedalīti grupās pēc dažādiem sociāldemogrāfiskajiem parametriem.

Tautība. Atsevišķu tautību īpatsvars respondentu kopskaitā ir šāds: latvieši – 63,3%, krievi – 30,3%, baltkrievi – 1,5%, ukraiņi – 1,4%, poļi – 2,1%, pārējās tautības – 1,4%. Pētījuma vajadzībām respondenti pēc tautības iedalīti trijās grupās:

- latvieši – 63,3%,
- krievi – 30,3%,
- citas tautības – 6,4%.

Dzimtā valoda. Pēc dzimtās valodas respondenti iedalīti trijās grupās:

- respondenti, kas par savu dzimto valodu atzīst latviešu valodu, – 62,3%,
- respondenti, kas par savu dzimto valodu atzīst krievu valodu, – 34,3%,
- respondenti, kas par savu dzimto valodu atzīst citu valodu, – 3,4%.

Ģimenē runātā valoda. Pēc ģimenē runātās valodas respondenti iedalīti divās grupās:

- respondenti, kas ģimenē runā latviešu valodā, – 62,4%,
- respondenti, kas ģimenē nerunā latviešu valodā, respektīvi, runā citā valodā, – 37,6%.

Citu valodu prasme (neskaitot latviešu valodu). Atkarībā no citu valodu prasmes vismaz sarunvalodas līmenī respondenti sadalās šādi:

- respondenti, kas prot krievu valodu, – 96,5%,
- respondenti, kas prot angļu valodu, – 32,9%,
- respondenti, kas prot vācu valodu, – 14,3%,
- respondenti, kas prot citu valodu, – 8,3%.

Dzimums. 45,2% no aptaujātajiem ir vīrieši un 54,8% – sievietes.

Vecums. Pētījumā izdalītas šādas aptaujāto vecumgrupas:

- 15–25 g.v. respondenti – 15,5%,
- 26–35 g.v. respondenti – 21,0%,
- 36–45 g.v. respondenti – 19,3%,
- 46–60 g.v. respondenti – 25,9%,
- 61 g.v. un vecāki respondenti – 18,3%.

Izglītība. Pētījumā respondenti iedalīti šādās izglītības grupās:

- respondenti ar augstāko izglītību – 18,0%,
- respondenti ar nepabeigtu augstāko izglītību – 8,5%,
- respondenti ar vispārējo vidējo izglītību – 27,2%,
- respondenti ar vidējo speciālo izglītību – 26,6%,
- respondenti ar pamatizglītību – 14,0%,
- respondenti ar arodizglītību – 5,7%.

Sociālā aktivitāte. 67,2% no visiem respondentiem ir sociāli aktīvi, bet 32,8% respondentu pieskaitāmi pie sociāli neaktīvo iedzīvotāju grupas.

Nodarbošanās veids. Sociāli aktīvie respondenti norādījuši savu nodarbošanās veidu, aptaujas anketās izvēloties atbilstošāko no piedāvātajiem variantiem. Pētījumā sociāli aktīvie respondenti pēc nodarbošanās veida iedalīti šādās grupās:

- apkalpojošās sfēras darbinieki – 13,0%,
- nekvalificēti strādnieki, laukstrādnieki, mežstrādnieki – 15,1%,
- kvalificēti strādnieki – 23,2%,

- kvalificēti speciālisti – 25,6%,
- ierēdņi, biroja darbinieki – 10,0%,
- vidējā līmeņa vadītāji, direktori, uzņēmēji – 6,7%,
- pedagogi – 6,1%,
- citi – 0,3%.

Dzīvesvietas tips. Pēc dzīvesvietas tipa respondenti iedalīti šādās grupās:

- respondenti ar dzīvesvietu Rīgā – 33,5%,
- respondenti ar dzīvesvietu citā pilsētā – 38,9%,
- respondenti ar dzīvesvietu ciematā vai lauku teritorijā – 27,6%.

Reģions. Aptauja aptvēra visus Latvijas novadus. Reģionālā aspektā respondenti sadalīti šādās grupās:

- rīdzinieki un Rīgas rajona iedzīvotāji – 40,2%,
- Latgales iedzīvotāji – 15,1%,
- Kurzemes iedzīvotāji – 16,2%,
- Zemgales iedzīvotāji – 15,3%,
- Vidzemes iedzīvotāji – 13,2%.

1.3. Pētījuma metodoloģija un struktūra

Pētījumam nepieciešamā informācija iegūta ar tiešās intervijas (anketēšanas) metodi, respondentiem īpaši apmācīta intervētāja klātbūtnē pašiem aizpildot anketas.

Aptauja veikta respondentu dzīvesvietās pēc nejaušā soļa (*random route*) metodes. Respondentu izlase veidota pēc stratificētās nejaušinātās (randomizētās) izlases principa. Pētījumā iekļauti respondenti no 11 Latvijas rajoniem (Liepājas, Ventspils, Talsu, Bauskas, Rēzeknes, Daugavpils, Jelgavas, Gulbenes, Tukuma, Balvu un Rīgas rajona), proporcionāli aptverot gan rajona centra, gan citu pilsētu, kā arī ciematu un lauku teritorijas iedzīvotājus.

Anketu apstrādē izmantota statistiskās analīzes metode. Aptaujas rezultāti publicēti statistisko datu krājumā "Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas" [*Data Serviss*, 2004], kur bez vispārējā aptaujas datu pārskata dota arī datu padziļinātā analīze un pielikumā – datu analīze sadalījumā pa sociāldemogrāfiskajām grupām. Ar šiem materiāliem speciālisti un citi interesenti var iepazīties Valsts valodas aģentūrā, kur pieejams arī visu aptaujas laikā iegūto datu apkopojums.

Pētījumā "Latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un valodu lietojums" 2004. gada aptaujas dati analizēti sociolingvistiskā skatījumā.

Saskaņā ar pētījuma mērķiem veidota arī tā struktūra un aptaujas datu analīze nākamajās nodaļās. 2. nodaļā raksturota valodas vide (valsts valodas un citu valodu lietojuma attiecība) Latvijā, apzinātas latviešu valodas lietojuma problēmas, raksturots respondentu sniegtais valodas vides vērtējums, kā arī latviešu valodas faktiskā statusa vērtējums. Analizēti arī vairāki respondentu lingvistiskās uzvedības aspekti, piemēram, saziņas valodas izvēle dažādās situācijās.

3. nodaļā dažādos aspektos analizēti respondentu veidokļi par latviešu valodas lietojuma un kvalitātes jautājumiem.

4. nodaļā dots pārskats par informācijas avotiem, kurus respondenti izmanto, lai gūtu informāciju par latviešu valodas jautājumiem, un šo avotu novērtējums piedāvājuma un pieprasījuma attiecības aspektā.

2. VALODAS VIDE UN VALODU LIETOJUMS LATVIJĀ 2004. GADĀ

Valodas vides aprakstā parasti tiek minēti divi galvenie faktori – iedzīvotāju etniskais sastāvs un valodu prasme. Tāpēc 2004. gada sociolingvistiskās aptaujas anketā respondentiem tika lūgts sniegt ziņas par savu tautību, dzimto valodu un ģimenē runāto valodu, kā arī par citu valodu prasmi (šo datu kopsavilkumu sk. 1.2. apakšnodaļā).

Pēc Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra datiem, 2004. gada 1. jūlijā atsevišķo tautību īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā Latvijā bija šāds: latvieši – 58,6%, krievi – 28,8%, baltkrievi – 3,9%, ukraiņi – 2,6%, poļi – 2,5%, lietuvieši – 1,4%, ebreji – 0,4%, igauņi – 0,1%, citas tautības – 1,7%.

Salīdzinājumam 1. tabulā dots dažādu tautību īpatsvars Latvijas iedzīvotāju kopskaitā 2004. gadā un aptaujas respondentu kopskaitā.

1. tabula

Dažādu tautību īpatsvars Latvijā un aptaujas izlasē

Tautība	Skaits Latvijā	Īpatsvars Latvijas iedzīvotāju kopskaitā (%)	Īpatsvars aptaujas respondentu kopskaitā (%)
Latvieši	1356 081	58,6	63,3
Krievi	664 092	28,8	30,3
Baltkrievi	88 998	3,9	1,5
Ukraiņi	59 403	2,6	1,4
Poļi	56 798	2,5	2,1
Citas tautības	83 967	3,6	1,4
Kopā	2309 339	100,0	100,0

Avoti: Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra dati[1]; *Data Serviss* 2004.

Salīdzinot atsevišķo tautību pārstāvju īpatsvaru Latvijas iedzīvotāju kopskaitā un aptaujas izlasē iekļauto latviski runājošo respondentu kopskaitā (sk. 1. tabulu), var izteikt pieņēmumu, ka, piemēram, baltkrievu un ukraiņu vidū vēl joprojām

[1] http://www.np.gov.lv/index.php?lv=fakti_lv [2005. g. 6. janv.].

ir liels latviešu valodas nepratēju īpatsvars. To apliecina arī citi socioloģiskie un sociolingvistiskie pētījumi, kas ietver datus gan par latviešu valodas, gan svešvalodu prasmi [sk. LVI 2004; SKDS 2003; Mežs 2004, 13; Djačkova 2003, 17].

Kā liecina minētie pētījumi, arī valstī kopumā vēl arvien ir daudz tādu cilvēku, kuri neprot latviski, īpaši lielākajās pilsētās un Latgalē (apmēram puse latviešu valodas nepratēju dzīvo Rīgā). Tā, piemēram, 2000. gada tautskaites dati par Latvijas iedzīvotāju dzimto valodu un otro valodu apstiprina, ka attiecība starp latviešu un krievu valodas pratēju īpatsvaru Latvijā kopumā ir par labu krievu valodai – latviešu valodas pratēju īpatsvars (79,0%) ir zemāks nekā krievu valodas pratēju īpatsvars (81,2%) [sk. Mežs 2004, 28–29].

VVA 2004. gada aptaujas dati netieši liecina par līdzīgu situāciju. Ja salīdzina diagnosticējošam jautājumam *Sakiet, lūdzu, vai Jūs runājat latviski (spējat sazināties latviešu valodā)?* pakļauto potenciālo respondentu skaitu (n=1122) un aptaujā iesaistīto respondentu – latviešu valodas pratēju skaitu (n=1006), var secināt, ka latviešu valodu vismaz ikdienas saziņas līmenī prot 89,7% potenciālo respondentu. Savukārt krievu valodu vismaz sarunvalodas līmenī prot 96,5% aptaujā iesaistīto respondentu (kuru vidū latviešu īpatsvars turklāt ir augstāks nekā valstī kopumā). Tātad aptaujas dati apstiprina tēzi, ka krievu valodas pratēju īpatsvars Latvijā vēl arvien ir augstāks nekā latviešu valodas pratēju īpatsvars. Šī negatīvā tendence atspoguļojas arī VVA aptaujas respondentu sniegtajā valodas vides vērtējumā (sk. 2.1. apakšnodaļu).

Vērtējot faktu, ka 2004. gada aptaujā iegūtie latviešu un krievu valodas prasmes rādītāji ir ievērojami augstāki par 2000. gada tautskaitē konstatētajiem, jāņem vērā, ka respondenti, vērtējot savu citas valodas prasmi, bieži vien mēdz būt nekritiski un ka arī ļoti vājas valodas zināšanas, iespējams, tiek uzskatītas par valodas prasmi. Šie atšķirīgie rezultāti un to cēloņi būtu atsevišķu pētījumu vērti.

Demogrāfs I. Mežs, balstoties uz 2000. gada tautskaites datiem, analizējis arī valodas vidi Latvijas rajonos un lielākajās pilsētās un pēc īpašas metodikas novērtējis tās latviskuma respektīvi krieviskuma pakāpi [Mežs 2004, 22]. Autors secinājis, ka vislatviskākā valodas vide ir četros Kurzemes rajonos – Talsu, Saldus, Liepājas un Kuldīgas rajonā, tiem seko Vidzemes latviskākie rajoni – Limbažu, Cēsu, Gulbenes un Madonas rajons. Par viskrieviskāko atzīta valodas vide Daugavpilī. Izteikti krieviska valodas vide ir arī Krāslavas un Daugavpils rajonā, Rēzeknē un Rēzeknes rajonā, kā arī Ludzas rajonā un Rīgā. Latgalē latviskākais rajons ir Balvu rajons, kur valodas vide ir pat latviskāka nekā Latvijas vidusdaļā

ap Rīgu un Jelgavu. 2004. gada aptaujas rezultāti šos konkrētu rajonu un pilsētu valodas vides vērtējumus apstiprina. Arī citās iepriekš minētajās publikācijās sniegtais valodas vides vērtējums visumā atbilst 2004. gadā aptaujāto Latvijas iedzīvotāju viedoklim par valodas vidi gan respondenta dzīvesvietā (latviešu valodas lietojuma dinamika un valodu, t.sk. latviešu valodas, lietojums dažādās situācijās), gan valstī kopumā (latviešu valodas nozīmības dinamika).

2.1. Latviešu valodas nozīmības vērtējums

Atbildot uz jautājumu ***Kā, jūsuprāt, ir mainījusies latviešu valodas nozīmība Latvijā pēdējo 5–6 gadu laikā?***, gandrīz trīs ceturtdaļas aptaujāto (72,7%) norāda, ka tā *ir palielinājusies* (2.1. attēls). Tomēr 11,7% respondentu uzskata, ka tā *ir samazinājusies*. 14,3% respondentu domā, ka latviešu valodas nozīmība šinī laika posmā *nav mainījusies*.

Analizējot respondentu atbildes sadalījumā pa sociāldemogrāfiskām grupām, redzama viedokļu atšķirība latviešu valodas nozīmības vērtējumā atkarībā no dzimtās valodas: viedokli, ka latviešu valodas nozīmība ir samazinājusies, biežāk pauž respondenti, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, savukārt viedokli,

2.1. attēls

Latviešu valodas nozīmības pārmaiņas

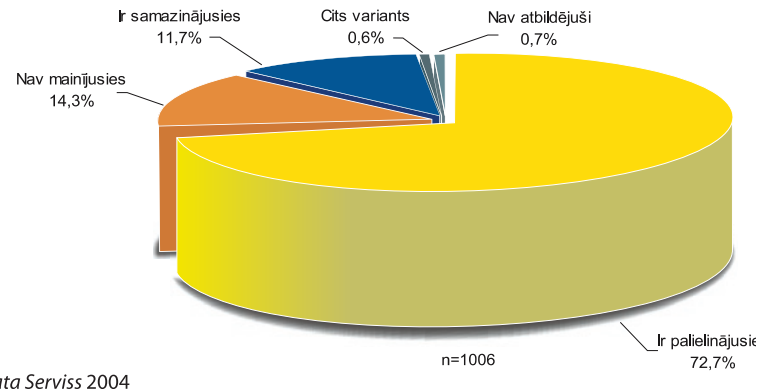

Data Serviss 2004

ka tā ir palielinājusies, – respondenti, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda, bet krievu valoda vai cita valoda; starp respondentiem, kuru dzimtā valoda ir cita valoda, populārs ir arī viedoklis, ka latviešu valodas nozīmība nav mainījusies.

Lai noskaidrotu, kādi pasākumi veicinājuši latviešu valodas lomas pieaugumu vai motivējuši tās lietojumu sabiedrībā, respondentiem tika uzdots jautājums ***Kādi faktori, jūsuprāt, visvairāk ir veicinājuši latviešu valodas lietošanu?*** (2.2. attēls).

Visbiežāk minētā ir atbilde *lielāka nepieciešamība lietot latviešu valodu* – to norādījuši 49,7% aptaujāto. Samērā bieži minēti arī tādi faktori kā *Valsts valodas likums* (40,5%), *latviešu valodas prasmes pārbaude pilsonības iegūšanai* (34,8%) *un valsts valodas prasmes pārbaude* (33,8%). Nedaudz retāk respondenti minējuši *Izglītības likumu* (25,1%), kā arī *plašākas iespējas apgūt latviešu valodu* (22,8%).

2.2. attēls

Faktori, kas veicinājuši latviešu valodas lietošanu

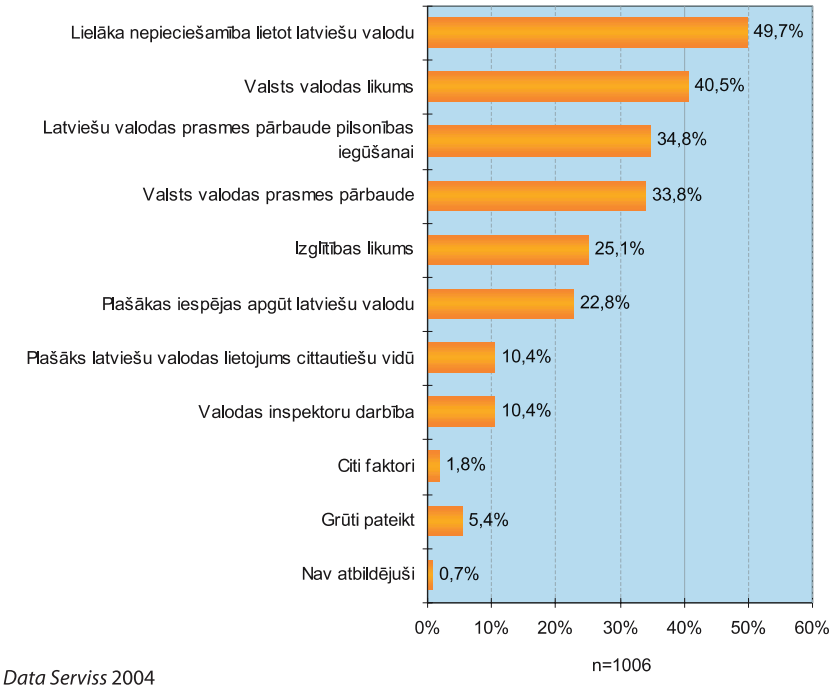

Data Serviss 2004

Šie dati apliecina, ka latviešu valodas lietojumu Latvijā joprojām veicina galvenokārt normatīvie dokumenti, kas nosaka valsts valodas lietošanu oficiālā saziņā visas sabiedrības līmenī vai arī reglamentē valsts valodas prasmes pārbaudi konkrētām profesionālajām grupām. Tātad līdzšinējās valsts valodas politikas mērķis – ar politiskiem un juridiskiem līdzekļiem panākt latviešu valodas lomas pieaugumu Latvijas sabiedrībā, mazinot krievu valodas pašpietiekamību, – ir daļēji īstenots. Tomēr, kā liecina respondentu atbilžu biežuma sadalījums (sk. 2.2. attēlu), neviens no izvēlei piedāvātajiem faktoriem pilnībā nenodrošina pietiekami plašu latviešu valodas funkcionēšanu sabiedrībā. Tikai visu šo faktoru kopums ir nodrošinājis latviešu valodas nozīmības pieaugumu un plašāku tās lietojumu visās dzīves sfērās.

Sasniegtā stāvokļa saglabāšanā un latviešu valodas lomas tālākā nostiprināšanā joprojām īpaša nozīme ir atbilstošai valodas politikai, jo cittautiešu pieaugošā valsts valodas prasme pati par sevi vēl negarantē latviešu valodas lietojuma pieaugumu un lingvistiskās attieksmes maiņu. Latviešu valodas kā valsts valodas tiesību realizācijas iespējas joprojām ir ierobežotas.

Lai valsts varētu normāli funkcionēt, valsts valoda ne tikai jāprot, bet arī jālieto visiem sociāli un ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem. Lietojuma aspektu atklāj respondentu atbildes uz jautājumiem ***Cik bieži Jūs lietojat latviešu valodu minētajās situācijās?*** un ***Cik bieži Jūs dzirdat latviešu valodu minētajās situācijās?*** (2.3. un 2.4. attēls).

Kā redzams, pat valsts un pašvaldības iestādēs latviešu valodu *vienmēr* vai *bieži* lieto tikai 82,0% aptaujāto; 8,9% valsts un pašvaldības iestādēs to lieto *reti* vai nelieto *nekad*, bet 9,1% nav atbildējuši. Savukārt no atbildēm uz jautājumu par latviešu valodas sastopamību redzams, ka latviešu valodu valsts un pašvaldības iestādēs *vienmēr* vai *bieži* dzird tikai 85,2% respondentu; 6,3% norāda, ka valsts un pašvaldības iestādēs viņi to dzird *reti* vai nedzird *nekad*, bet 8,5% nav atbildējuši. Latviešu valodas lietojuma un sastopamības novērtējums citās situācijās ir vēl zemāks.

2.3. attēlā redzams, ka paši aptaujātie latviešu valodu visbiežāk izmanto saziņai valsts un pašvaldības iestādēs. Samērā bieži latviešu valoda tiek lietota arī sadzīvē, draugu lokā un ģimenē. Retāk respondenti latviešu valodu lieto, vēršoties pie cittautiešiem. Kā liecina šajā publikācijā neiekļautie anketēšanas dati, blakus latviešu valodai biežāk lietotā ir krievu valoda. Vēršoties pie cittautiešiem un sazinoties ar klientiem, reizēm tiek lietota arī angļu valoda.

2.3. attēls

Latviešu valodas lietošanas biežums dažādās situācijās

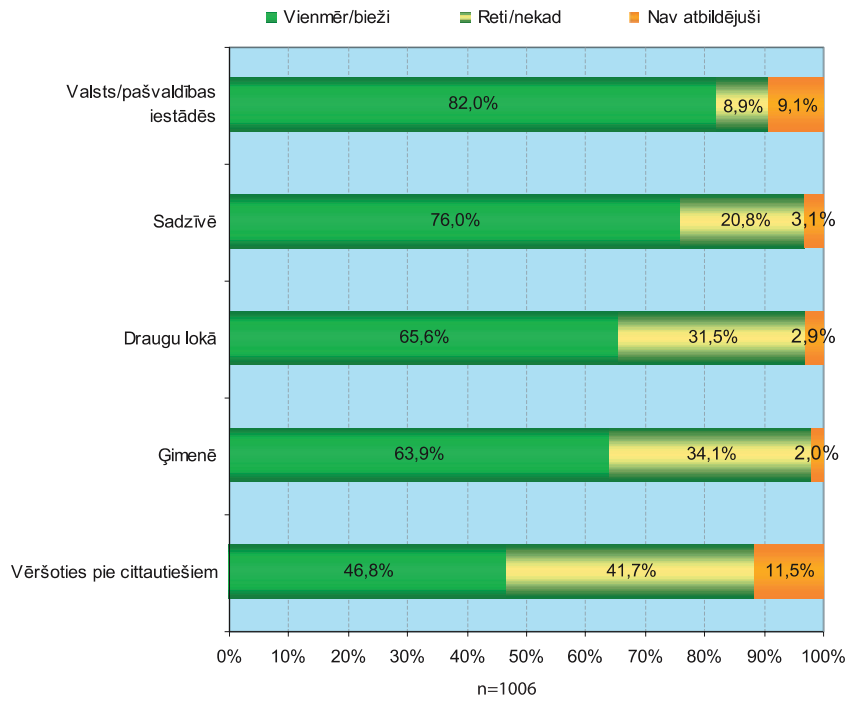

Data Serviss 2004

Respondentu vērtējumā latviešu valoda visbiežāk dzirdama valsts un pašvaldības iestādēs, kā arī sadzīvē (sk. 2.4. attēlu). Daudz retāk latviešu valoda dzirdama, latviešiem vēršoties pie cittautiešiem, vēl retāk – cittautiešiem uzrunājot respondentus, cittautiešiem vēršoties pie latviešiem, kā arī – pavisam reti – nelatviešu savstarpējā saziņā. Tātad cittautieši parasti necenšas pielāgoties un reti uzsāk sarunu latviešu valodā, bet mēģina kontaktēties krieviski. Tomēr 14,4% respondentu latviešu valodu bieži saklausījuši pat nelatviešu savstarpējā saziņā. Blakus latviešu valodai visbiežāk sastopama krievu valoda, bet atsevišķos gadījumos arī angļu valoda.

Analizējot respondentu atbildes uz abiem minētajiem jautājumiem sadalījumā pa sociāldemogrāfiskajām grupām, vērojamas latviešu valodas

2.4. attēls

Latviešu valodas sastopamība dažādās situācijās

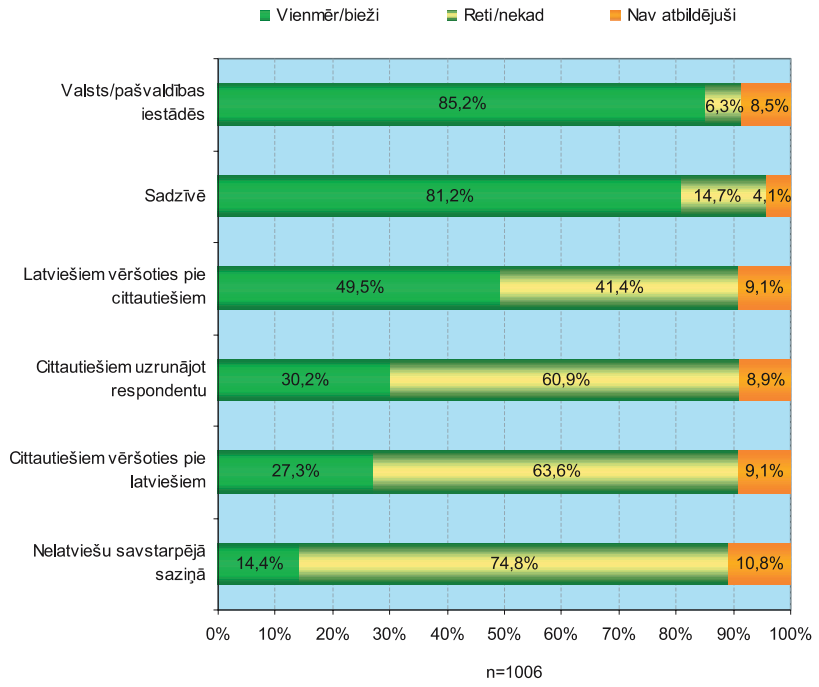

Data Serviss 2004

lietojuma un sastopamības biežuma vērtējuma atšķirības starp dažādām grupām.

Valsts un pašvaldības iestādēs latviešu valodu biežāk nekā pārējās grupas lieto sievietes; latvieši; vidējā līmeņa vadītāji, direktori, uzņēmēji; respondenti ar dzīvesvietu ciematā vai lauku teritorijā. Latviešu valodu valsts un pašvaldības iestādēs biežāk dzird latvieši, kā arī citu tautību respondenti, izņemot krievus; pedagogi; respondenti ar dzīvesvietu pilsētā (izņemot Rīgu); Kurzemē un Zemgalē dzīvojošie respondenti.

Sadzīvē latviešu valodu biežāk lieto latvieši; respondenti, kas vecāki par 60 gadiem; pedagogi; respondenti ar dzīvesvietu ciematā vai lauku teritorijā. Latviešu valodu sadzīvē biežāk dzird latvieši; respondenti, kas vecāki par 60

gadiem; vidējā līmeņa vadītāji, direktori, uzņēmēji; respondenti ar dzīvesvietu ciematā vai lauku teritorijā; Kurzemē dzīvojošie respondenti.

Cittautiešiem uzrunājot respondentu, ar latviešu valodu biežāk sastopas latvieši; vidējā līmeņa vadītāji, direktori, uzņēmēji; respondenti ar dzīvesvietu ciematā vai lauku teritorijā, kā arī pilsētā (izņemot Rīgu); Zemgalē dzīvojošie respondenti. Vēršoties pie cittautiešiem, latviski tos biežāk uzrunā sievietes; latvieši; respondenti, kas vecāki par 60 gadiem; respondenti ar dzīvesvietu ciematā vai lauku teritorijā.

Valodas izvēli saskarsmē ar cittautiešiem atspoguļo respondentu atbildes uz jautājumu ***Cik bieži minētajās situācijās, sazinoties ar cittautiešiem, kuri prot latviešu valodu, Jūs runājat latviski?*** (2.5. attēls).

2.5. attēls

Latviešu valodas lietošana, sazinoties ar cittautiešiem

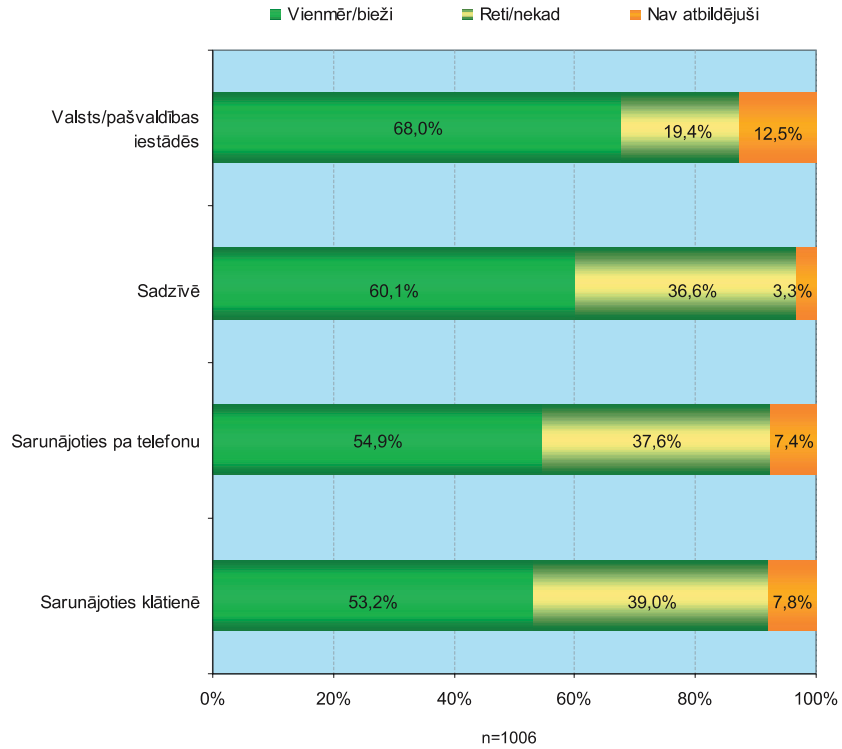

Data Serviss 2004

Kā redzams 2.5. attēlā, sazinoties ar cittautiešiem, latviešu valodu respondenti visbiežāk lieto valsts un pašvaldības iestādēs, nedaudz retāk – sadzīvē, sarunājoties pa telefonu vai sarunājoties klātienē. Taču kopumā atbildes uz šo jautājumu ļauj secināt, ka latviešu valodas lietošana vai nelietošana, sazinoties ar cittautiešiem, visai maz atkarīga no konkrētās saziņas situācijas un tātad drīzāk saistāma ar runātāja attieksmi pret latviešu valodu.

Ja saziņa nenotiek latviešu valodā, tad respondenti parasti izvēlas krievu valodu.

Atbildot uz jautājumu ***Cik bieži, jūsuprāt, šobrīd salīdzinājumā ar situāciju pirms 5–6 gadiem tiek lietota latviešu valoda Jūsu dzīvesvietā (ciematā, mikrorajonā utt.)?***, nedaudz vairāk par pusi aptaujāto (53,7%) norāda, ka latviešu valoda viņu dzīvesvietā tiek lietota *biežāk* (2.6. attēls). Trešā daļa (33,0%) uzskata, ka latviešu valoda tiek lietota *tikpat bieži*, un tikai 4,8% uzskata, ka latviešu valoda viņu dzīvesvietā šobrīd tiek lietota *retāk*.

2.6. attēls

Latviešu valodas lietošanas biežums respondentu dzīvesvietā salīdzinājumā ar laiku pirms 5–6 gadiem

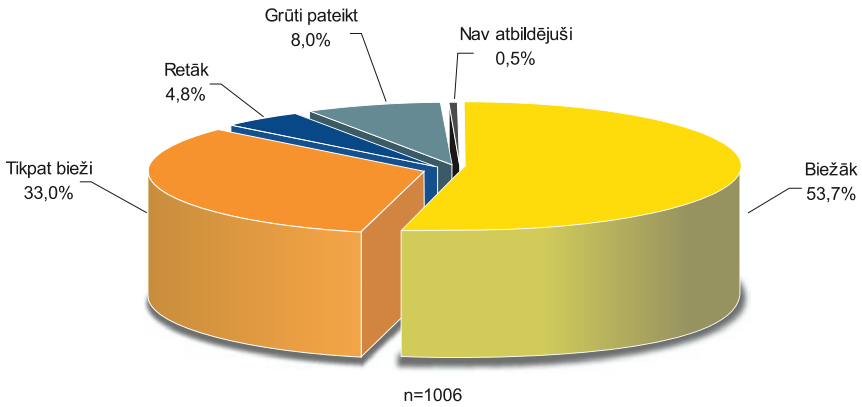

Data Serviss 2004

Interesanti secinājumi izdarāmi, salīdzinot respondentu atbildes dažādās sociāldemogrāfiskās grupās. Viedokli, ka latviešu valoda tiek lietota biežāk, lielākoties pauž respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda, kā arī respondenti ar dzīvesvietu pilsētā (izņemot Rīgu). Pretējs viedoklis – ka latviešu valoda tiek lietota retāk – ir galvenokārt Rīgā un Rīgas rajonā dzīvojošiem respondentiem. Savukārt lielākā daļa Latgalē dzīvojošo respondentu uzskata, ka latviešu valoda tiek lietota tikpat bieži (tāpat kā respondenti ar dzīvesvietu ciematā vai lauku teritorijā) vai pat biežāk, kaut gan Latgale agrāk tika uzskatīta par latviešu valodai īpaši nelabvēlīgu reģionu. Acīmredzot tagad īpaša uzmanība jāveltī valodas situācijai Rīgā un Rīgas rajonā, jo arī atbildes uz citiem jautājumiem liecina, ka pēdējā laikā latviešu valodai nelabvēlīgas tendences vērojamas tieši Rīgā.

Lai noskaidrotu, vai pastāv sakarība starp respondentu viedokli par latviešu valodas lietojuma dinamiku viņu dzīvesvietā un latviešu valodas nozīmības pārmaiņu vērtējumu, atbildes uz aplūkojamo jautājumu tika sastatītas ar atbildēm uz apakšnodaļas sākumā minēto jautājumu *Kā, jūsuprāt, ir mainījusies latviešu valodas nozīmība Latvijā pēdējo 5–6 gadu laikā?* (2.7. attēls).

2.7. attēls

Latviešu valodas nozīmības pārmaiņas Latvijā sastatījumā ar tās lietošanas biežuma pārmaiņām respondentu dzīvesvietā

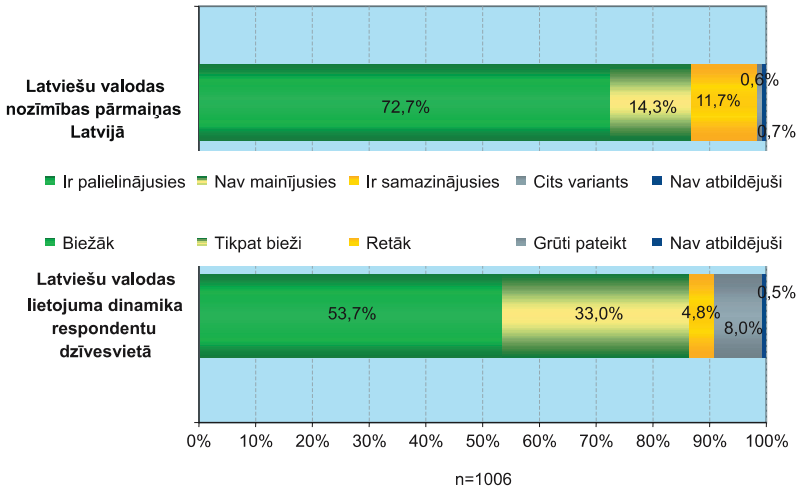

Data Serviss 2004

Kā redzams 2.7. attēlā, respondentu atbildēs uz jautājumu par latviešu valodas nozīmības pārmaiņām dominē viedoklis, ka latviešu valodas nozīmība Latvijā kopumā ir pieaugusi, taču viņi nesaskata tādu pašu latviešu valodas lomas pieaugumu savā tuvākajā apkārtnē, respektīvi, sadzīvē. Acīmredzot nepietiek ar juridiskiem, likumdošanas pasākumiem, kas darbojas valsts līmenī; jāveic arī pasākumi, kas nodrošinātu praktisku, reālu latviešu valodas lietojuma paplašināšanos ikdienā.

Lai noskaidrotu dzimtās valodas faktora ietekmi tikko aplūkotajā viedokļu sastatījumā, atbildes uz abiem jautājumiem tika analizētas arī atkarībā no respondentu dzimtās valodas (2.8. attēls).

2.8. attēls

Latviešu valodas nozīmības pārmaiņas Latvijā sastatījumā ar tās lietošanas biežuma pārmaiņām respondentu dzīvesvietā (sadalījumā pa grupām pēc dzimtās valodas)

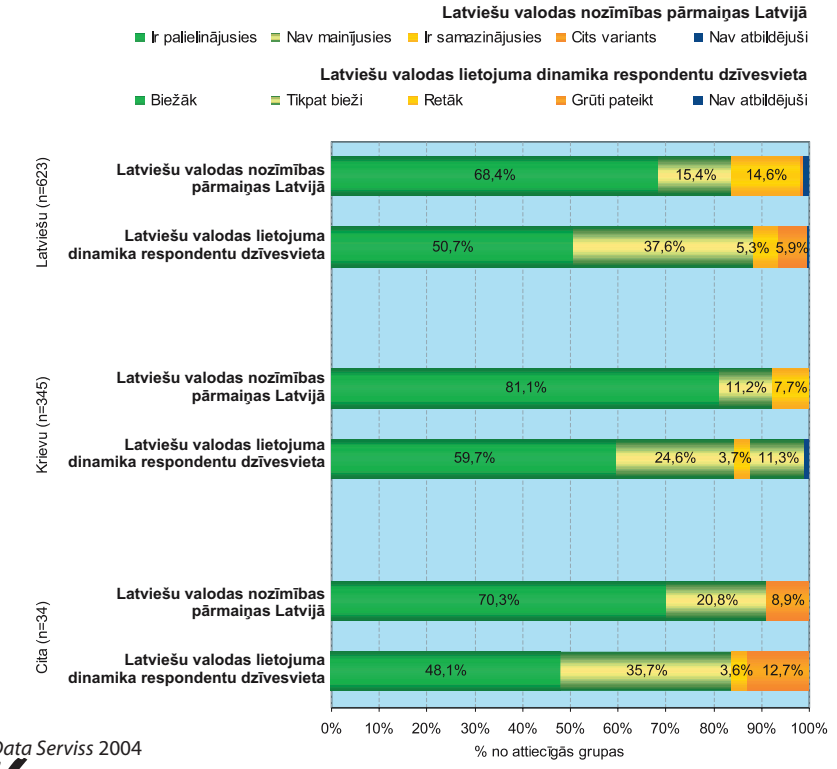

Data Serviss 2004

Attēlā redzams, ka vismazāk pozitīvu pārmaiņu gan latviešu valodas nozīmības, gan lietojuma ziņā saskata respondenti, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, citiem vārdiem, latvieši uzskata, ka latviešu valodas loma ir pieaugusi mazāk, nekā to uzskata cittautieši.

Šādu valodas situācijas vērtējuma tendenci (atšķirības dažādu lingvistisko grupu viedokļos) apstiprina arī citi pētījumi [sk. Djačkova 2003, 20–21; Mežs 2004, 19–20; LVI 2004, 46].

2.2. Valodu konkurence Latvijā

Daudzos pētījumos par valodu jau minēts, ka latviešu valodas spēcīgākās konkurentes šobrīd ir krievu un angļu valoda. Abas šīs valodas pieder pie lielo valodu grupas, tām piemīt asimilējošs spēks, tāpēc šo valodu runātāju kolektīviem raksturīga lingvistiskā pašpietiekamība. Lai tik asas konkurences apstākļos saglabātu latviešu valodu un nepieļautu tās apdraudējumu, ir svarīgi apzināties pamatnosacījumus, no kuriem atkarīga valodu saglabāšanās.

Izšķiroša nozīme ir valodas juridiskās aizsardzības sistēmai, kā arī ekonomiskiem faktoriem, kas lielā mērā rada motivāciju konkrētas valodas lietošanai valodas eksistencei būtiskajās sociolingvistiskajās funkcijās. Valodas politika Latvijā jau vairāk nekā desmit gadus tiek veidota tā, lai nodrošinātu latviešu valodas konkurētspēju.

Kopš valsts valodas statusa piešķiršanas latviešu valodai un Latvijas Republikas neatkarības atgūšanas ir radīti juridiski priekšnoteikumi latviešu valodas funkciju atjaunošanai visās sociolingvistiskajās sfērās, kā arī tās apguvei un lietošanai. Tāpēc interesanti bija uzzināt respondentu viedokli par latviešu valodas aizsargātību valodu konkurences un ietekmju apstākļos.

Aptaujas dati liecina, ka respondentiem nav vienota viedokļa par latviešu valodas apdraudētību. Atbildot uz jautājumu ***Vai, jūsuprāt, latviešu valodu Latvijā apdraud kāda cita valoda?*** (2.9. attēls), 58,2% respondentu pauž viedokli, ka *neapdraud*, bet 35,6% – ka *apdraud*.

Salīdzinot dažādu tautību respondentu atbildes uz šo jautājumu, redzama izteikta viedokļu atšķirība (2.10. attēls).

2.9. attēls

Latviešu valodas apdraudētības vērtējums

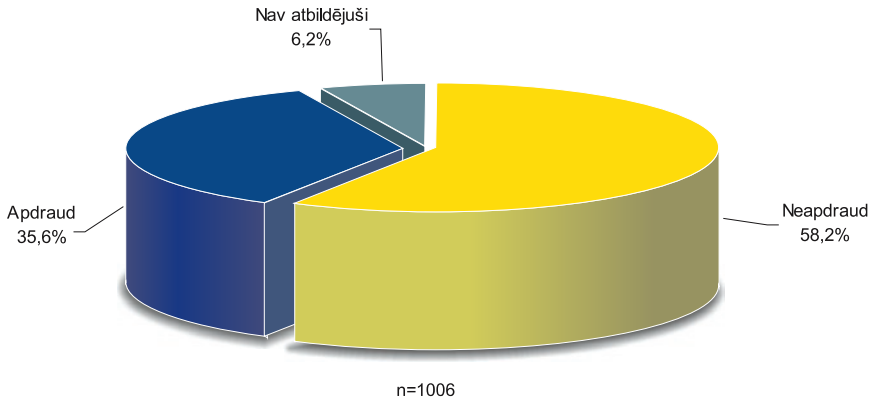

Data Serviss 2004

2.10. attēls

Latviešu valodas apdraudētības vērtējums (sadalījumā pa grupām pēc respondentu tautības)

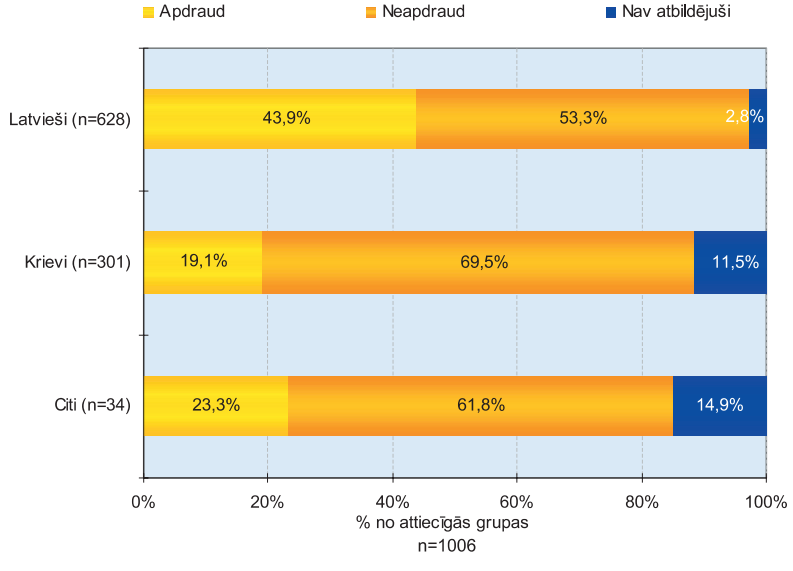

Data Serviss 2004

Kā redzams attēlā, ievērojami biežāk latviešu valodu par apdraudētu uzskata latvieši: 43,9% latviešu respondentu un tikai 19,1% krievu un 23,3% citu tautību respondentu uzskata, ka latviešu valodu apdraud kāda cita valoda. Tātad latviešu apziņā latviešu valodas apdraudētības problēma joprojām ir īpaši aktuāla, tomēr šo problēmu atzīst arī daļa cittautiešu, kuri prot latviešu valodu.

Iespējams, ka patiesībā šādu cittautiešu ir vēl vairāk, jo 11,5% krievu un 14,9% citu tautību respondentu uz šo jautājumu vispār nav atbildējuši.

Latviešu valodas apdraudētības vērtējums būtiski atšķiras arī atkarībā no respondentu viedokļa par latviešu valodas nozīmības pārmaiņām Latvijā (sk. 2.1. attēlu). Šī sakarība parādīta 2.11. attēlā.

Kā redzams attēlā, viedokli, ka latviešu valodu Latvijā apdraud citas valodas, biežāk pauž respondenti, kuri saskatījuši latviešu valodas nozīmības samazināšanos.

2.11. attēls

Latviešu valodas apdraudētības vērtējums (sadalījumā pa grupām pēc viedokļa par latviešu valodas nozīmības pārmaiņām)

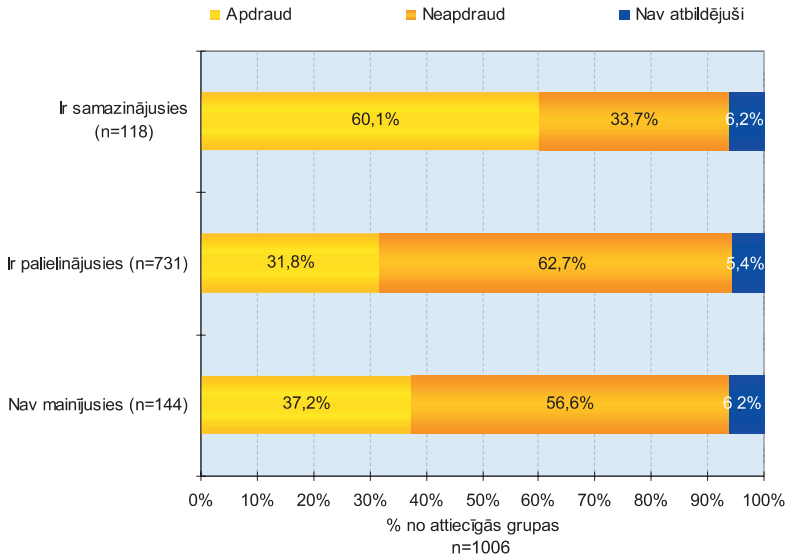

Data Serviss 2004

Latviešu valodas apdraudētības vērtējums ir atkarīgs arī no viedokļa par latviešu valodas lietošanas biežuma pārmaiņām respondentu dzīvesvietā (2.12. attēls).

2.12. attēls

Latviešu valodas apdraudētības vērtējums (sadalījumā pa grupām pēc viedokļa par latviešu valodas lietošanas biežuma pārmaiņām respondentu dzīvesvietā)

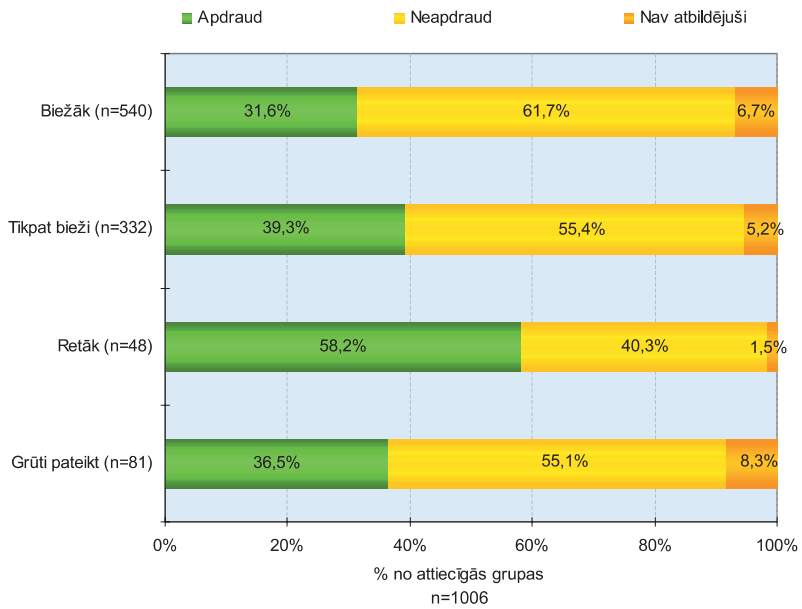

Data Serviss 2004

Kā redzams attēlā, no respondentiem, kuri savā tuvākajā apkārtnē saskata latviešu valodas lietojuma biežuma pieaugumu, valodas apdraudētības sajūta rodas tikai nepilnai trešdaļai, bet no respondentiem, kuru tuvākajā apkārtnē latviešu valoda tiek lietota arvien retāk, uz tās apdraudētību norāda vairāk nekā puse.

Atbilžu biežuma sadalījumā pa dažādām sociāldemogrāfiskām grupām konstatējamas vēl citas likumsakarības. Viedokli, ka latviešu valodu Latvijā apdraud

kāda cita valoda, biežāk pauž respondenti, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda; respondenti, kuri ģimenē runā latviešu valodā; Kurzemē dzīvojošie respondenti. Savukārt viedokli, ka latviešu valodu Latvijā neapdraud citas valodas, biežāk pauž krievi un poļi; respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda; respondenti, kuri ģimenē runā krievu valodā; Latgalē dzīvojošie respondenti.

Valodas apdraudētība parasti tiek saistīta ar kontaktvalodu ietekmi. Tāpēc aptaujā tika noskaidrots respondentu viedoklis par citu valodu ietekmi uz latviešu valodu. Atbildes uz jautājumu ***Kuras valodas šobrīd visvairāk ietekmē latviešu valodu?*** atspoguļotas 2.13. attēlā (aprēķinos ņemtas vērā tikai pirmās trīs katra respondenta norādītās valodas).

Kā redzams attēlā, *angļu* un *krievu* valodas ietekme uz latviešu valodu ir novērtēta līdzīgi – pēc aptaujāto domām, šobrīd visvairāk latviešu valodu

2.13. attēls

Valodas, kuras šobrīd visvairāk ietekmē latviešu valodu

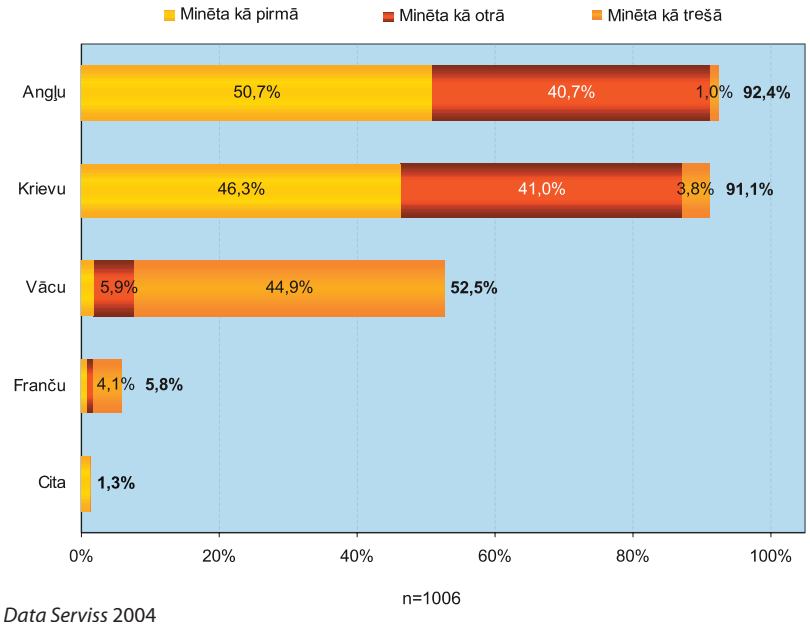

Data Serviss 2004

ietekmē šīs divas valodas (abas valodas kā pirmo vai otro nozīmīgāko ietekmes ziņā minējuši apmēram 90% respondentu). Mazāka ietekme ir *vācu* valodai (to respondenti minējuši galvenokārt kā trešo ietekmīgāko aiz krievu un angļu valodas); neliela ietekme, pēc respondentu domām, ir *franču* valodai.

Sadalījumā pa sociāldemogrāfiskām grupām redzams, ka angļu valodas ietekmi kā nozīmīgāku novērtē respondenti ar augstāko izglītību; 26–35 g.v. respondenti; respondenti ar dzīvesvietu pilsētā (izņemot Rīgu). Savukārt krievu valodas ietekme nozīmīgāka šķiet poļiem; kuri ģimenē runā latviešu valodā; 15–25 g.v. respondentiem; respondentiem ar dzīvesvietu Rīgā, ciematā vai lauku teritorijā. Vācu valodas ietekmi uz latviešu valodu biežāk saskatījuši respondenti ar augstāko izglītību; respondenti, kuri ģimenē nerunā latviešu valodā; respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda; Rīgā un Rīgas rajonā dzīvojošie respondenti.

Respondentu uzskats par valodām, kuras visvairāk ietekmē latviešu valodu, pētījumā tika analizēts arī sadalījumā pa grupām pēc latviešu valodas apdraudētības vērtējuma. Konstatēts, ka viedoklis par latviešu valodas apdraudētību respondentu atbildes uz aplūkojamo jautājumu jūtami neietekmē.

Atšķirības viedoklī par citu valodu ietekmi uz latviešu valodu vērojamas atkarībā no respondentu dzimtās valodas (2.14. attēls).

Kā redzams attēlā, pirmo triju biežāk minēto valodu ietekmes vērtējums kopumā jūtami neatšķiras arī sadalījumā pēc respondentu dzimtās valodas. Savukārt, salīdzinot tikai datus par pirmo katra respondenta norādīto valodu, konstatējamas būtiskas atšķirības atkarībā no dzimtās valodas.

Krievu valodu pirmajā vietā visbiežāk min respondenti, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda (48,0%), retāk – respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda (44,9%) un vēl retāk – respondenti, kuru dzimtā valoda ir cita valoda (32,4%).

Angļu valodu par ietekmīgāko uzskata galvenokārt respondenti, kuru dzimtā valoda ir cita (ne latviešu vai krievu) valoda (64,7%), jūtami retāk – respondenti, kuru dzimtā valoda ir latviešu vai krievu valoda (attiecīgi 50,4% un 49,8%). Šī ievērojamā atšķirība, iespējams, skaidrojama ar to, ka respondenti ar citu dzimto valodu veido ļoti mazskaitlīgu grupu aptaujas respondentu kopskaitā, tāpēc šiem datiem nav lielas ticamības. Lai precīzāk noskaidrotu šīs grupas viedokli šajā un citos jautājumos, būtu nepieciešams paplašināt tās pārstāvību nākamajās aptaujās.

2.14. attēls

Valodas, kuras šobrīd visvairāk ietekmē latviešu valodu (sadalījumā pa grupām pēc respondentu dzimtās valodas)

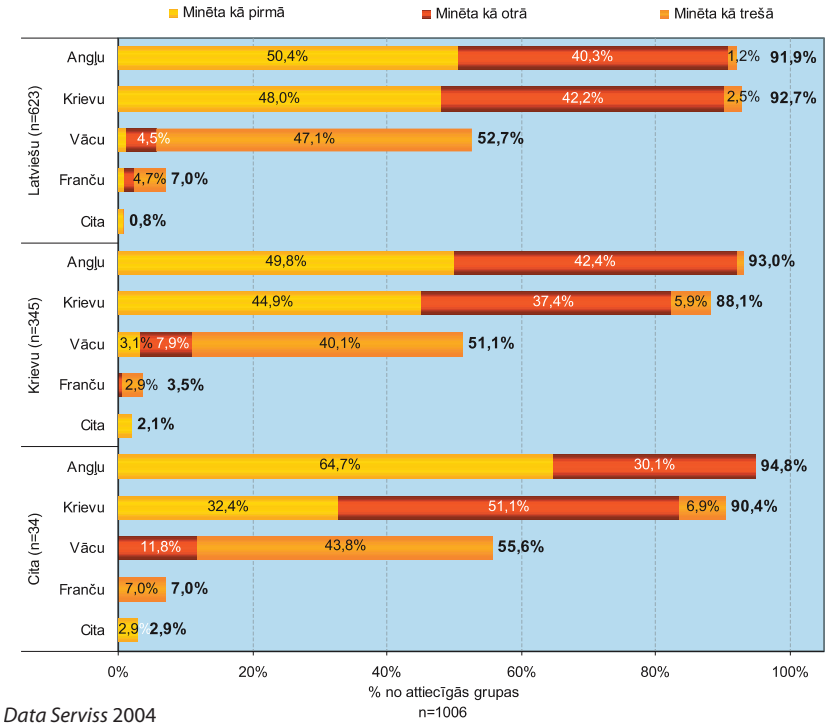

Data Serviss 2004

Atbildes uz jautājumu ***Kuras valodas, izņemot latviešu valodu, jūsuprāt, nākotnē varētu būt nozīmīgas Latvijā?*** atspoguļotas 2.15. attēlā (aprēķinos ņemtas vērā tikai pirmās trīs katra respondenta norādītās valodas). Kā redzams attēlā, kopumā respondenti pirmajā vietā izvirza *angļu* valodu – to norādījuši 97,9% respondentu (71,2% to min kā pirmo, 25,7% – kā otro un 1,0% – kā trešo nozīmīgāko). Otro vietu ieņem *krievu* valoda, kuru kā nākotnē nozīmīgu svešvalodu kopumā min 84,5% respondentu (27,6% to min kā pirmo, 47,6% – kā otro un 9,4% – kā trešo nozīmīgāko). Trešajā vietā ir *vācu* valoda, kuru min 63,5% respondentu (galvenokārt kā trešo nozīmīgāko). *Franču* valodu kā nākotnē nozīmīgu svešvalodu minējuši tikai 10,6% respondentu (arī galvenokārt kā trešo pēc nozīmīguma).

2.15. attēls

Valodas, kas nākotnē varētu būt nozīmīgas Latvijā

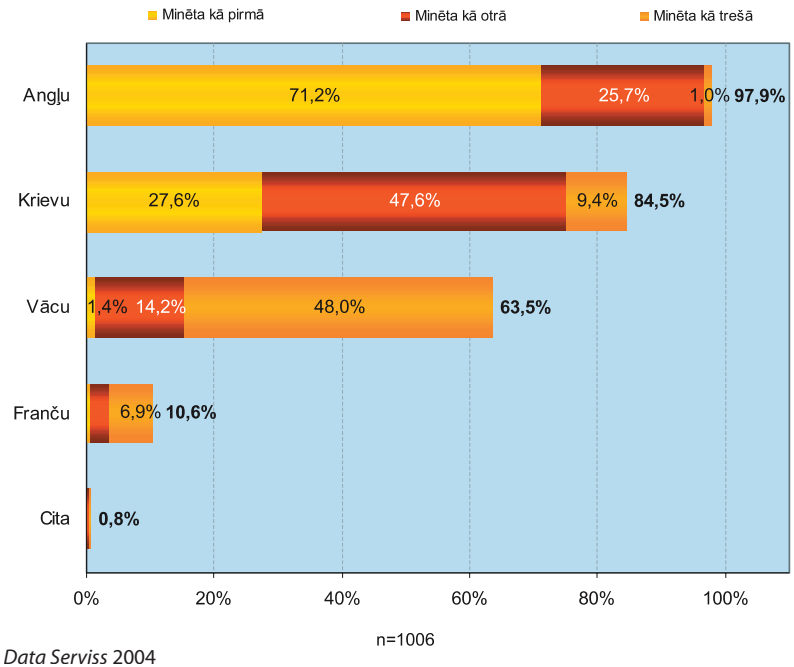

Data Serviss 2004

Šāds atbilžu biežuma sadalījums starp vācu un franču valodu acīmredzot saistīts ar līdzšinējo svešvalodu apguves tradīciju Latvijā, kad bez obligātās krievu valodas tika apgūtas galvenokārt divas svešvalodas – angļu un vācu valoda, gan arī ar Latvijas vēsturi – ar vācu valodu latviešu valoda ir bijusi tiešā kontaktā, turklāt vairākus gadsimtus.

Analizējot viedokli par konkrētu valodu nozīmīgumu nākotnē atkarībā no respondentu dzimtās valodas (2.16. attēls), konstatējamas zināmas atšķirības starp dažādām lingvistiskajām grupām.

Kā redzams attēlā, visās lingvistiskajās grupās dominē uzskats, ka nākotnē nozīmīgākā svešvaloda Latvijā būs *angļu* valoda un otra nozīmīgākā – *krievu* valoda, taču dažādās grupās jūtami atšķiras to minēšanas biežums pirmajā vietā.

No respondentiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, angļu valodu kā pirmo min 75,8%, bet krievu valodu – tikai 22,3%. Respondenti, kuru dzimtā

2.16. attēls

Valodas, kas nākotnē varētu būt nozīmīgas Latvijā (sadalījumā pa grupām pēc dzimtās valodas)

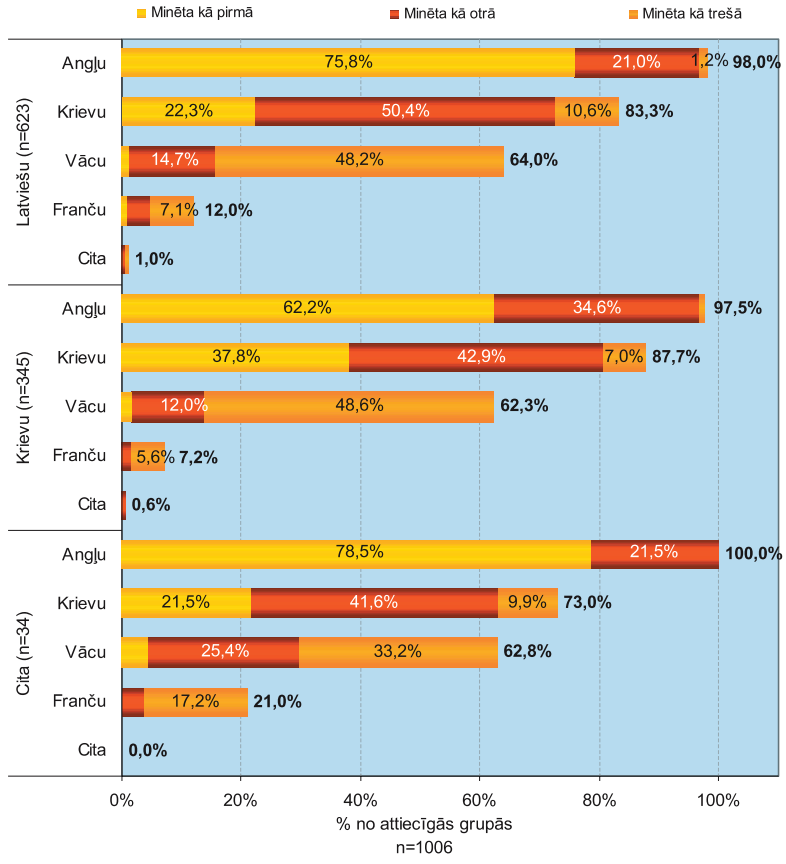

Data Serviss 2004

valoda ir krievu valoda, angļu valodu kā pirmo nozīmīgāko min retāk nekā abas pārējās grupas (62,2%), bet biežāk nekā pārējās grupas pirmajā vietā izvirza krievu valodu (37,8%). Respondenti, kuru dzimtā valoda ir kāda cita (poļu, ukraiņu, lietuviešu u.c.) valoda, angļu valodu pirmajā vietā min vēl biežāk un krievu valodu – vēl retāk nekā respondenti, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda

(attiecīgi 78,5% un 21,5%). Šajā lingvistiskajā grupā biežāk nekā abās pārējās grupās pārstāvēts viedoklis, ka otrā nozīmīgākā būs vācu valoda (25,4%).

Detalizēti tika analizēts arī respondentu viedoklis par nākotnē Latvijā nozīmīgām valodām atkarībā no uzskata par latviešu valodas apdraudētību, taču abu šo aspektu saistība netika konstatēta.

Analizējot respondentu viedokli par nākotnē nozīmīgām valodām sadalījumā pa dažādām sociāldemogrāfiskām grupām, redzams, ka konkrētu valodu nozīmības izpratne ir atkarīga ne tikai no svešvalodu apguves pieredzes un dzimtās valodas. Šo izpratni ietekmē arī tādi faktori kā respondenta tautība, ģimenē runātā valoda, vecums un dzīvesvieta.

Angļu valodu kā nākotnē nozīmīgu valodu biežāk minējuši respondenti, kuri ģimenē runā latviešu valodā; respondenti, kas vecāki par 60 gadiem; Zemgalē dzīvojošie respondenti. Krievu valodu biežāk minējuši respondenti, kuri ģimenē runā krievu valodā; krievi; 15–25 g.v. respondenti, t.i. jaunieši. Vācu valodu biežāk minējuši Vidzemē dzīvojošie respondenti.

3. LATVISKI RUNĀJOŠO LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU LINGVISTISKĀ ATTIEKSME

3.1. Latviešu valodas kvalitāte respondentu vērtējumā

No atbildēm uz jautājumu ***Cik bieži latviskā teksta uztveri Jums apgrūtina valodiskās izteiksmes neprecizitātes?*** izriet, ka lielākā daļa aptaujāto biežāk vai retāk izjūt latviskā teksta uztveres grūtības, ko rada valodiskās izteiksmes neprecizitātes (3.1. attēls). Pašsaprotamu iemeslu dēļ biežāk šādas grūtības izjūt krievi; respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda; respondenti, kuri ģimenē nerunā latviešu valodā.

Kā redzams attēlā, valodiskās izteiksmes neprecizitāšu dēļ nedaudz biežāk ir apgrūtināta rakstveida teksta uztvere. 22,7% respondentu bieži izjūt rakstveida teksta uztveres grūtības, bet mutvārdu runas uztvere bieži ir apgrūtināta 19,5% aptaujāto.

3.1. attēls

Cik bieži latviskā teksta uztveri apgrūtina valodiskās izteiksmes neprecizitātes

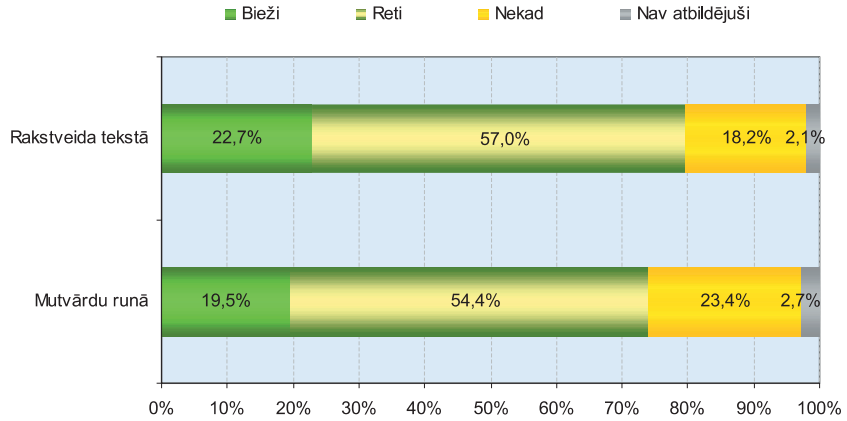

Data Serviss 2004 n=1006

Pati par sevi mutvārdu runa ir vieglāk saprotama nekā rakstveida teksts. Mutvārdu runas uztveri vienmēr atvieglo konsituācija. Ikdienas mutvārdu komunikācijā izmantotā sarunvaloda ir vienkāršāka salīdzinājumā ar rakstīto tekstu, turklāt sarunas partneri jau neapzināti izvēlas tādu izteiksmes veidu, kas, viņuprāt, ir vieglāk uztverams sarunbiedram. Taču valodiskās izteiksmes neprecizitātes, kā secināms no respondentu atbildēm, acīmredzot aptuveni vienādi ietekmē gan rakstveida teksta, gan mutvārdu runas uztveri respektīvi saprotamību.

No atbildēm uz jautājumu ***Kurās no minētajām situācijām Jums teksta izpratni apgrūtina nepazīstami (jauni) vārdi un termini?*** var secināt, ka ar teksta izpratnes grūtībām respondenti sastopas arī nepazīstamu vārdu dēļ (3.2. attēls).

3.2. attēls

Situācijas, kurās teksta izpratni apgrūtina nepazīstami vārdi un termini

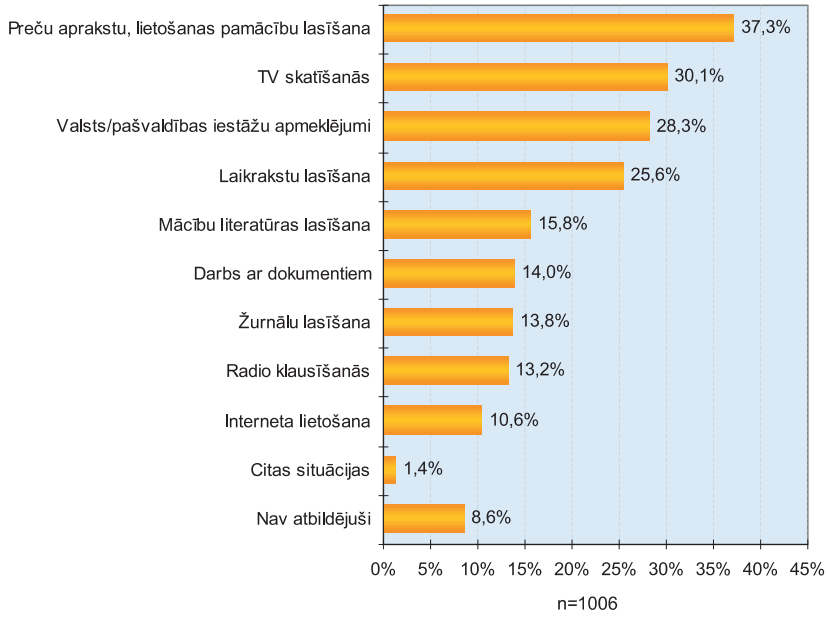

Data Serviss 2004

Atbildēs visbiežāk norādītā situācija ir preču aprakstu un lietošanas pamācību lasīšana (37,3%). Nepazīstami vārdi un termini preču aprakstos un lietošanas pamācībās padara šos tekstus saturiski grūti uztveramus. Latvijas iedzīvotāji bieži vēršas pie Valsts valodas centra Kontroles daļas inspektoriem ar sūdzībām, ka preču apraksti un lietošanas pamācības vairāku iemeslu dēļ nav saprotamas, vēl vairāk – šie teksti neatbilst latviešu valodas pareizrakstības normām un gramatiskajai sistēmai. Fiksētajiem pārkāpumiem kopš 2002. gada ir tendence pieaugt.

Uz preču aprakstu un lietošanas pamācību izpratnes grūtībām norādījuši galvenokārt respondenti, kuri atbildējuši noliedzoši uz tālāk aplūkoto jautājumu *Vai Jums ir būtiski, lai iedzīvotāji Latvijā runātu pareizā latviešu valodā?*

Bieži aptaujātie atzīst, ka nepazīstamu vārdu un terminu lietošana apgrūtina televīzijas skatīšanos (30,1%). Teksta izpratnes grūtības, skatoties televīziju, biežāk rodas respondentiem, kas vecāki par 60 gadiem, un sociāli neaktīviem respondentiem.

Aizvien biežāk televīzijas raidījumos žurnālisti un raidījumu veidotāji izmanto jaunus vārdus, kas ir gan veiksmīgāki, gan neveiksmīgāki jaundarinājumi vai aizguvumi. Filmas, kas tiek translētas televīzijā, un televīzijas raidījumu tēmas ir izraudzītas, orientējoties galvenokārt uz jaunākās un vidējās paaudzes skatītājiem, arī paši raidījumu veidotāji bieži vien ir gados jauni žurnālisti. Tāpēc sociāli aktīviem jauniem cilvēkiem šo leksikas daļu saprast nav grūti, jo arī sveši vārdi parasti ir saprotami no konsituācijas (konteksta un situācijas). Bet vecākiem cilvēkiem un pamatskolas skolēniem šāda jaunu vārdu pārpilnība rada lingvistisku diskomfortu. Vecāki cilvēki tāpēc nereti izvēlas "ziepju operas", kur sižets un valoda ir vienkārša un saprotama.

Televīzijas skatīšanos un laikrakstu lasīšanu biežāk norādījuši respondenti, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda.

Skatoties televīziju, grūtības rodas galvenokārt tiem respondentiem, kuri uz jautājumu *Vai Jums ir būtiski, lai iedzīvotāji Latvijā runātu pareizā latviešu valodā?* atbildējuši apstiprinoši. Šie respondenti biežāk lingvistisko diskomfortu izjūt arī citās situācijās, kur teksta izpratni apgrūtina jauni, nepazīstami vārdi un termini.

Kopumā 28,3% respondentu atzīst, ka nepazīstami vārdi viņiem apgrūtina teksta izpratni valsts un pašvaldības iestādēs. Galvenokārt tie ir krievi; respondenti, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda; respondenti, kuri ģimenē nerunā latviešu valodā. Taču arī daļa latviešu atzīst šādas situācijas par apgrūtinošām.

Tas, ka teksta izpratnes grūtības valsts un pašvaldības iestādēs izjūt arī latvieši, liek domāt, ka tajās lietoto dokumentu izteiksme vispār ir grūti uztverama. Ierēdņiem iespēju robežās būtu jāpievērš uzmanība dokumentu izteiksmes formai, padarot to saprotamāku lietotājiem. Iespējams, ka valsts un pašvaldības iestāžu darbiniekiem būtu noderīgi praktiskās latviešu valodas kursi.

Pētījumā tika iekļauts jautājums ***Vai Jums ir būtiski, lai iedzīvotāji Latvijā runātu pareizā latviešu valodā?*** Kopumā 32,6% respondentu uz šo jautājumu devuši apstiprinošu atbildi, 39,5% – noliedzošu atbildi, piektā daļa aptaujāto (20,0%) norādījuši atbildi *grūti pateikt*, bet 8,0% uz jautājumu nav atbildējuši (3.3. attēls).

Apstiprinošu atbildi uz šo jautājumu biežāk norāda sievietes; respondenti, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda; respondenti, kuri ģimenē runā latviešu valodā; respondenti ar nepabeigtu augstāko izglītību; sociāli neaktīvie respondenti; pedagogi; respondenti ar dzīvesvietu ciematā vai lauku teritorijā; Vidzemē dzīvojošie respondenti.

3.3. attēls

Pareizas latviešu valodas lietošanas svarīgums

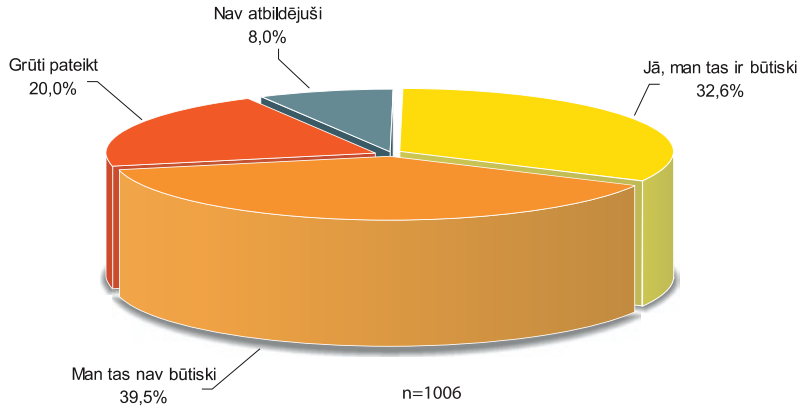

Data Serviss 2004

Savukārt noliedzošu atbildi biežāk norāda vīrieši; respondenti, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda; ukraiņi; respondenti, kuri ģimenē nerunā latviešu valodā; respondenti ar pamatizglītību vai arodizglītību; kvalificēti strādnieki; Kurzemē dzīvojošie respondenti.

Pētījumā tika iekļauts jautājums ***Norādiet, lūdzu, jomas, kurās, jūsuprāt, būtu obligāti jāievēro literārās valodas normas!***

Kopumā lielākā daļa respondentu norāda, ka literārās valodas normas būtu jāievēro skolā un citās izglītības iestādēs (76,2%), televīzijā (67,9%), radio (64,0%), presē (62,1%), valsts un pašvaldības iestādēs (57,1%), likumos, noteikumos, norādījumos u.tml. (56,3%), ministru, deputātu un politiķu runā (56,1%). Vairāk nekā trešā daļa respondentu atzīst, ka literārās valodas normas būtu jāievēro arī tulkojumos (42,7%), preču aprakstos, pamācībās, lietošanas instrukcijās (37,8%), uz preču iepakojumiem, cenu zīmēm (37,0%), bet vairāk nekā piektā daļa respondentu – arī reklāmas tekstos (31,3%), iestāžu un organizāciju mājaslapās (29,2%), privātajā uzņēmējdarbībā (22,0%).

Sastatot atbildes uz aplūkoto jautājumu par literārās valodas normu ievērošanas nepieciešamību ar atbildēm uz jautājumu ***Norādiet jomas, kurās, jūsuprāt, literārās valodas normas tiek ievērotas nepietiekami!***, redzams, ka saskaņā ar respondentu viedokli nevienā jomā, kur literārās valodas normas būtu obligāti ievērojamas, tās netiek ievērotas pietiekami (3.4. attēls).

Respondentu viedoklis par jomām, kurās obligāti būtu jāievēro latviešu valodas normas, tika analizēts arī atkarībā no atbildes uz jautājumu *Vai Jums ir būtiski, lai iedzīvotāji Latvijā runātu pareizā latviešu valodā?* Būtiskas atšķirības netika konstatētas. Gan respondenti, kas uz šo jautājumu devuši apstiprinošu atbildi, gan respondenti, kas devuši noliedzošu atbildi, par svarīgākajām jomām šajā aspektā atzīst skolu un citas izglītības iestādes, televīziju, radio, presi, likumus, noteikumus, norādījumus u.tml.

Lai noskaidrotu, kam respondenti uzticas valsts valodas jomā, aptaujā tika iekļauts jautājums ***Ar ko, jūsuprāt, būtu jākonsultējas tiem, kuri pieņem lēmumus valsts valodas jomā?*** Respondenti uzskata, ka būtu jākonsultējas galvenokārt ar valodniekiem (60,1%) un institūcijām, kas nodarbojas ar latviešu valodas izpēti (46,0%), mazāk – ar iedzīvotājiem (37,8%) un institūcijām, kas īsteno valodas politiku valstī (24,5%) (3.5. attēls).

3.4. attēls

Jomas, kurās obligāti būtu jāievēro latviešu valodas normas, un jomas, kurās tās ievēro nepietiekami

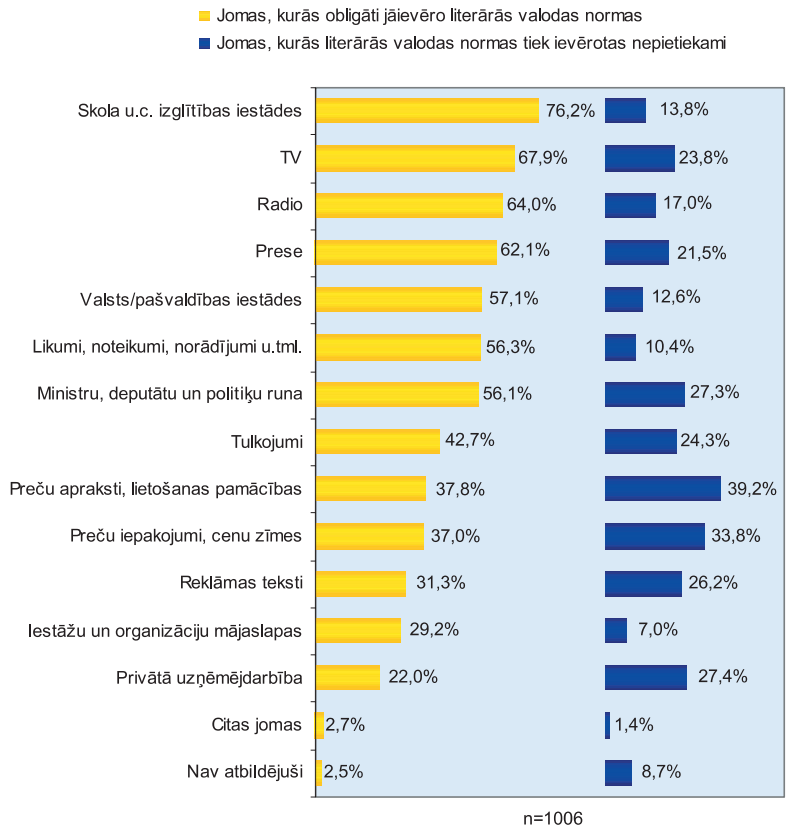

Data Serviss 2004

Samērā maz respondenti uzticas terminologiem (23,3%). Tas, iespējams, liecina par dažu ieteikto terminu, piemēram, "eira" Eiropas Savienības valūtas vienības nosaukšanai, nepopularitāti tautā. Vēl mazāka ir uzticēšanās žurnālistiem (5,8%). Tikai 4,3% respondentu valsts valodas jomā uzticas sabiedrībā populāriem cilvēkiem un tikai 2,2% – deputātiem un citiem valsts varas pārstāvjiem.

3.5. attēls

Ar ko būtu jākonsultējas tiem, kas pieņem lēmumus valsts valodas jomā

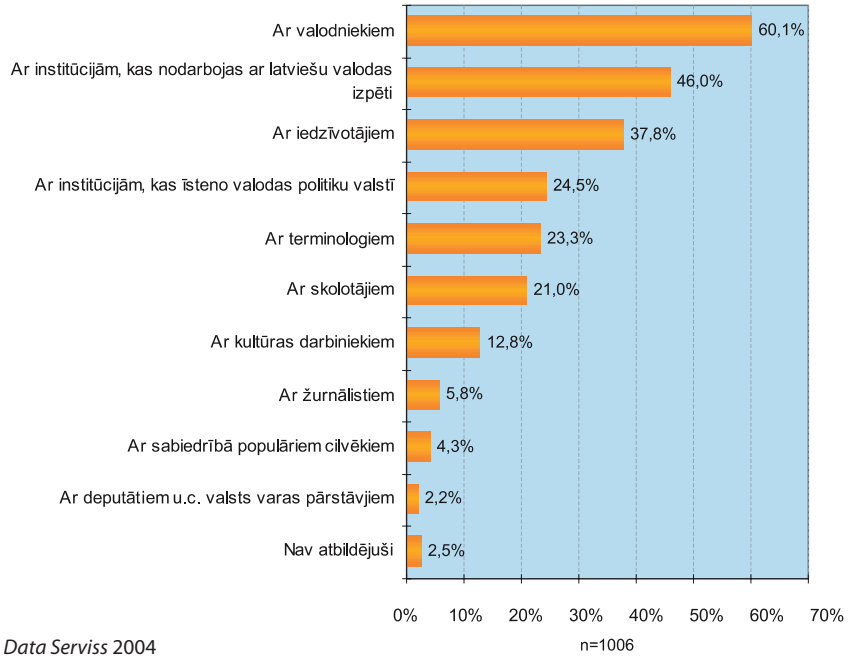

Data Serviss 2004

3.2. Valodas lietojums respondentu pašvērtējumā

Apkopojot atbildes uz jautājumu ***Vai Jūsu runas veidu (stilu) ietekmē sarunas vieta, sarunas partneris, sarunas tēma?***, redzams, ka aptuveni pusei respondentu šie apstākļi ietekmē runas veidu, turklāt aptuveni vienādā mērā (3.6. attēls).

Mazliet vairāk respondentu runas veidu ietekmē sarunas partneris. Īpaši liela ir sarunas partnera ietekme uz jauniešu (15–25 g.v. respondentu) runas veidu. Tas ir saprotams, jo jauniešu vecumā ļoti liela nozīme ir sarunas partnera akceptam un atbalstam, īpaši, ja tas ir vienaudzis. Vienaudžu izteiktā solidaritāte dod lielu ieguldījumu jaunieša sociālajā identifikācijā un identitātes veidošanā.

3.6. attēls

Saziņas apstākļu ietekme uz runas veidu

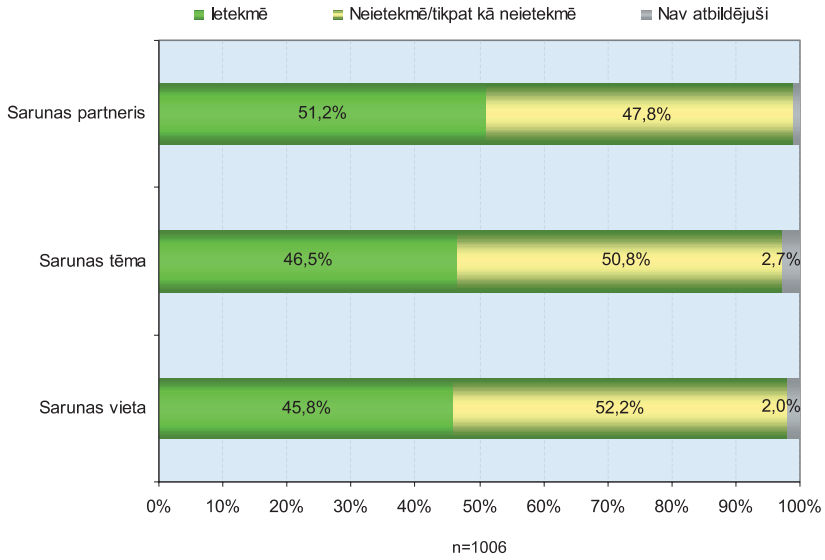

Data Serviss 2004

Sarunas tēma nozīmīgāka liekas respondentiem ekonomiski aktīvajā vecumā (īpaši 26–35 gadu vecumgrupā).

Respondentu atbildes uz jautājumu ***Cik bieži paša rakstītos tekstus, kurus Jūs nosūtāt vai iesniedzat citiem, Jūs pārlasāt un labojat?*** liecina, ka rakstveida komunikācijā vislielāko uzmanību teksta kvalitātei aptaujātie pievērš gadījumos, kad teksts ir jāiesniedz personīgi vai arī jāiesniedz vai jānosūta valsts vai pašvaldības iestādei (3.7. attēls).

Lielāku uzmanību savu tekstu kvalitātei rakstveida komunikācijā pievērš respondenti, kas pārsnieguši jauniešu vecumu: vairums respondentu vecumā virs 25 gadiem norādījuši, ka parasti pārlasa un labo uzrakstīto, īpaši, ja teksts jāiesniedz valsts vai pašvaldības iestādē.

Respondenti vecumā no 26 līdz 60 gadiem (īpaši 26–35 gadu vecumgrupā) pārlasa un labo galvenokārt tekstus, kas iesniedzami darba devējam.

3.7. attēls

Attieksme pret paša rakstīto tekstu lingvistisko kvalitāti: tekstu pārlasīšana un labošana

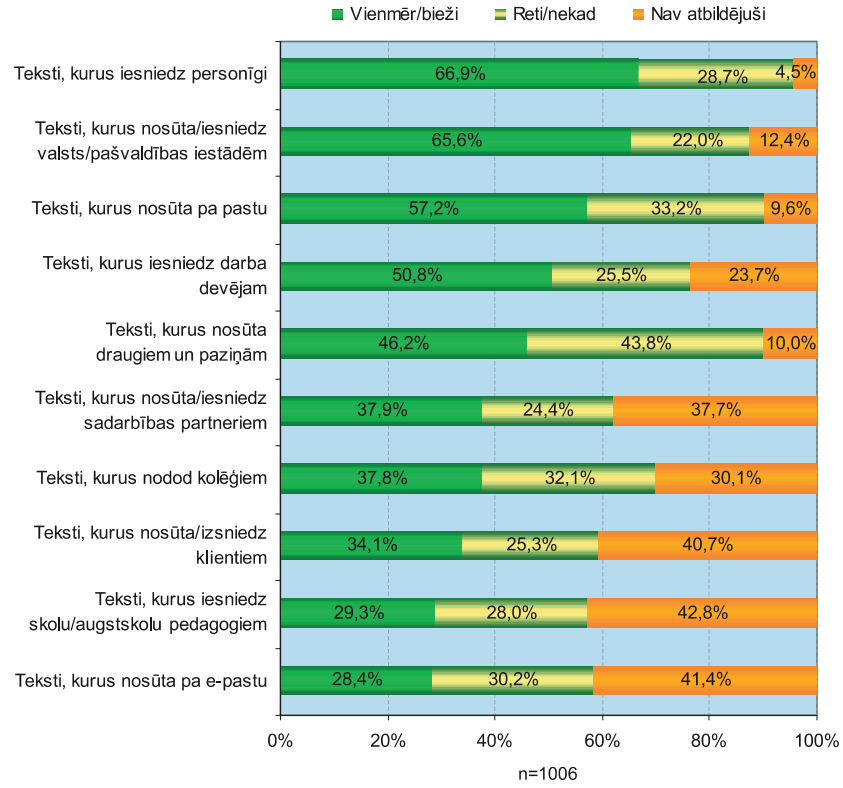

Data Serviss 2004

Vislielāko vērību savu tekstu kvalitātei pievērš respondenti ar nepabeigtu augstāko izglītību. Viņi norādījuši, ka pārlasa un labo tekstus, kas paredzēti sadarbības partneriem, valsts un pašvaldības iestādēm, darba devējam, kā arī – nedaudz retāk – tekstus, kas jāiesniedz personīgi vai jānosūta klientam.

3.3. Interese par jautājumiem, kas saistīti ar latviešu valodu

Katram valodas lietotājam ir savas valodas vajadzības, atšķirīgs valodas parādību izpratnes līmenis un līdz ar to atšķirīga interese par jautājumiem, kas saistīti ar latviešu valodu.

Uz jautājumu ***Vai Jūs interesē ar latviešu valodu saistīti jautājumi?*** kopumā vairāk nekā puse respondentu (56,2%) devuši atbildi, kas liecina par lielāku vai mazāku ieinteresētību (3.8. attēls). Lielāko daļu no viņiem interesē tikai atsevišķi jautājumi (13,9%) vai tas, kas skar viņus pašus (19,8%).

No atbildēm uz atvērto jautājumu ***Kas saistībā ar latviešu valodu Jūs interesē visvairāk?*** var secināt, ka respondentus visvairāk interesē šādas tēmas: latviešu literārās valodas normas, atbildes uz valodas jautājumiem, kas aktuāli respondenta darbā, latviešu valodas statuss, tās attīstība un nozīme nākotnē, svešvārdu, jaunvārdu un terminu lietojums.

Latviešu literārās valodas normas visbiežāk interesē respondentus ar pamatizglītību.

3.8. attēls

Interese par jautājumiem, kas saistīti ar latviešu valodu

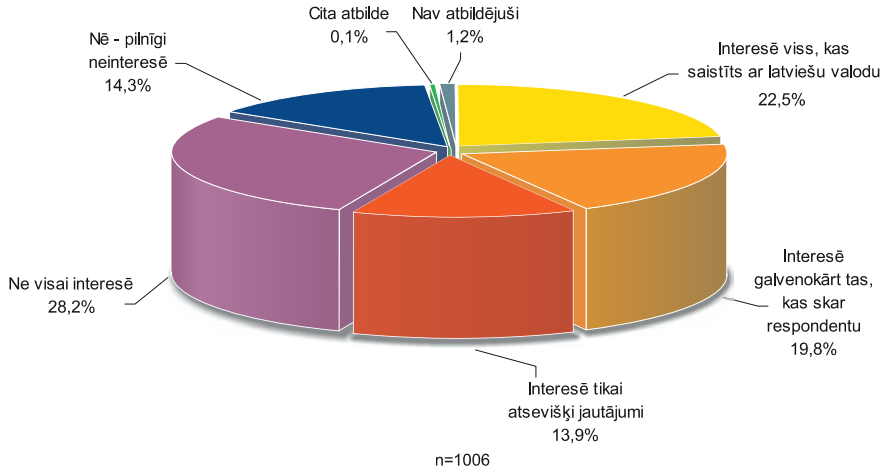

Data Serviss 2004

Par latviešu valodas jautājumiem, kas saistīti ar konkrētām darbības nozarēm un ir aktuāli respondenta darbā, visvairāk interesējas respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda; respondenti, kuri ģimenē nerunā latviešu valodā; 36–45 g.v. respondenti; respondenti ar augstāko izglītību; sociāli aktīvie respondenti; vidējā līmeņa vadītāji, direktori, uzņēmēji; Vidzemē dzīvojošie respondenti.

3.4. Faktori, kas nosaka piederību pie noteiktas tautības

Atbildot uz jautājumu ***Lūdzu sarindojiet pēc nozīmības minētos faktorus, kas, jūsuprāt, nosaka personas piederību pie noteiktas tautības!***, kopumā 40,8% respondentu kā pirmo, t.i., nozīmīgāko faktoru norādījuši dzimto valodu (3.9. attēls).

3.9. attēls

Faktori, kas nosaka piederību pie noteiktas tautības

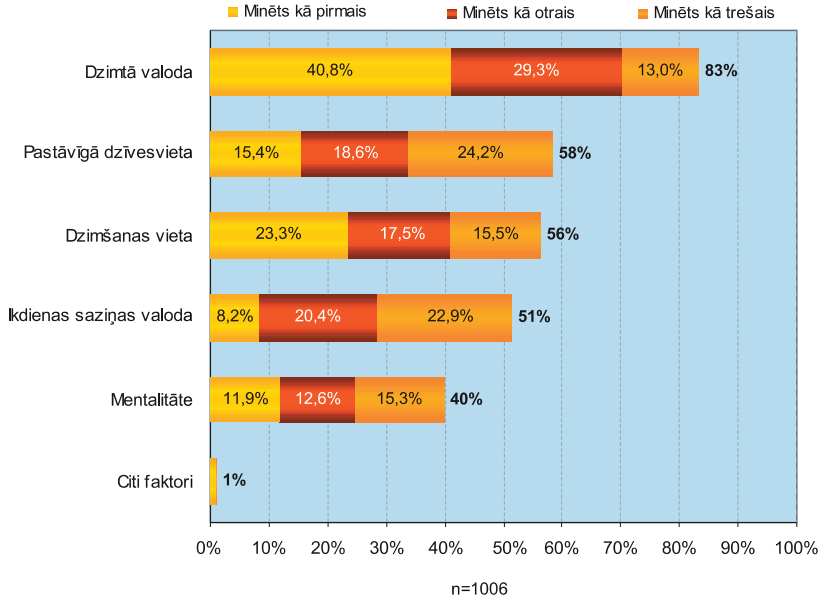

Data Serviss 2004

Dzimtās valodas vērtējums dažādās sociāldemogrāfiskajās grupās ir atšķirīgs. Par svarīgāko faktoru, kas nosaka personas piederību pie noteiktas tautības, dzimto valodu uzskata galvenokārt latvieši; 46–60 g.v. respondenti; angļu un vācu valodas pratēji; respondenti ar dzīvesvietu pilsētā (izņemot Rīgu); Kurzemē dzīvojošie respondenti. Retāk dzimto valodu par galveno faktoru izvirza krievi un respondenti ar dzīvesvietu Rīgā, kuri par svarīgāko faktoru uzskata galvenokārt mentalitāti.

23,3% respondentu par svarīgāko faktoru, kas nosaka cilvēka piederību pie noteiktas tautības, nosauc dzimšanas vietu. Pastāvīgā dzīvesvieta, ikdienas saziņas valoda un mentalitāte norādīta retāk.

4. INFORMĀCIJA PAR LATVIEŠU VALODAS JAUTĀJUMIEM: PIEDĀVĀJUMS UN PIEPRASĪJUMS

4.1. Informācijas avoti

Kopš 1997. gada, kad Latvijā tika veikts pirmais nopietnais pētījums par plašsaziņas līdzekļiem [Baltijas Datu nams 1998a, 50–56], jau zināms, ka informāciju par aktuāliem jautājumiem Latvijas iedzīvotāji iegūst galvenokārt no televīzijas, preses un radio. Atkārtoti veiktie dažādie neatkarīgie pētījumi šo informāciju vairākkārt apstiprinājuši.

Arī šajā aptaujā, atbildot uz jautājumu ***Kur Jūs gūstat informāciju par aktuāliem latviešu valodas jautājumiem?***, respondenti norāda, ka visbiežāk šādu informāciju iegūst televīzijā, presē un radio. Atbildes uz jautājumu ***Kurus informācijas avotus Jūs vislabprātāk izmantotu, lai uzzinātu kaut ko vairāk par aktuāliem latviešu valodas jautājumiem?*** apliecina, ka tieši šie trīs informācijas avoti aptaujātos apmierina vislabāk un viņi tos labprāt izmantotu arī turpmāk (4.1. attēls).

Analizējot respondentu atbildes uz jautājumu par izmantotajiem informācijas avotiem sadalījumā pa sociāldemogrāfiskajām grupām, vērojamas atšķirības starp dažādām grupām. Īpaši izteiktas šīs atšķirības ir atkarībā no respondentu vecuma un dzīvesvietas.

Informāciju par latviešu valodas jautājumiem televīzijā visbiežāk meklē 36–45 g.v. respondenti; respondenti ar arodizglītību; respondenti ar dzīvesvietu pilsētā. Presei priekšroku biežāk dod 15–25 g.v. respondenti; nekvalificēti strādnieki, laukstrādnieki, mežstrādnieki; kvalificēti strādnieki; Vidzemē dzīvojošie respondenti. Radio populārāks ir strādnieku un Latgalē dzīvojošo respondentu vidū.

Informāciju par latviešu valodas jautājumiem no draugiem un paziņām biežāk gūst vīrieši; respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda; respondenti, kuri ģimenē nerunā latviešu valodā; 26–35 g.v. respondenti.

4.1. attēls

Izmantotie un vēlamie informācijas avoti

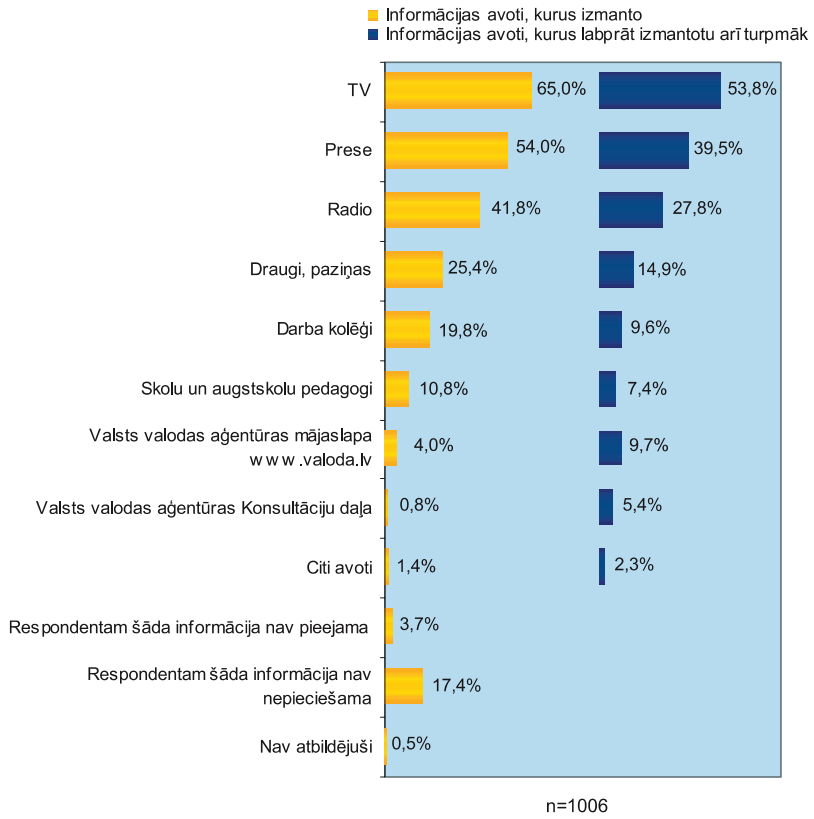

Data Serviss 2004

VVA mājaslapā šādu informāciju visbiežāk meklē respondenti, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda; 15–25 g.v. respondenti; kvalificēti speciālisti; Kurzemē dzīvojošie respondenti. VVA Konsultāciju daļas pakalpojumus biežāk izmanto respondenti, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda; respondenti ar dzīvesvietu ciematā vai lauku teritorijā; Latgalē un Kurzemē dzīvojošie respondenti.

Svarīgs jautājums ir arī informācijas avotu valodas izvēle. Pētījumi apliecina, ka "Latvijā reāli pastāv divas, maz saistītas informācijas telpas – prese krievu

un latviešu valodā" [Baltijas Datu nams 1998b, 32]. Atbilstoši Latvijas valodas situācijai (latviešu un krievu valodas vide) valstī pastāv arī divas informācijas telpas, kurās dominē atšķirīgas tēmas. Plašsaziņas līdzekļi krievu valodā vairāk orientēti uz Krievijas aktualitātēm un krievu interesēm. Jautājumos, kas skar visus valsts iedzīvotājus, Latvijas plašsaziņas līdzekļi latviešu un krievu valodā bieži aizstāv dažādas vai pat pilnīgi pretējas pozīcijas. Minētā Baltijas Datu nama pētījuma rezultāti liecina, ka visi Latvijas plašsaziņas līdzekļi lielu uzmanību veltī valodas situācijai valstī un ar to saistītiem konfliktiem. Bieži vien plašsaziņas līdzekļi paši ir konflikta izraisītāji un uzturētāji.

No atbildēm uz jautājumu ***Cik bieži Jūs izvēlaties informācijas avotus latviešu valodā?*** izriet, ka visbiežāk informāciju latviešu valodā respondenti iegūst no televīzijas, preses un radio (4.2. attēls).

4.2. attēls

Informācijas avoti latviešu valodā: izvēles biežums

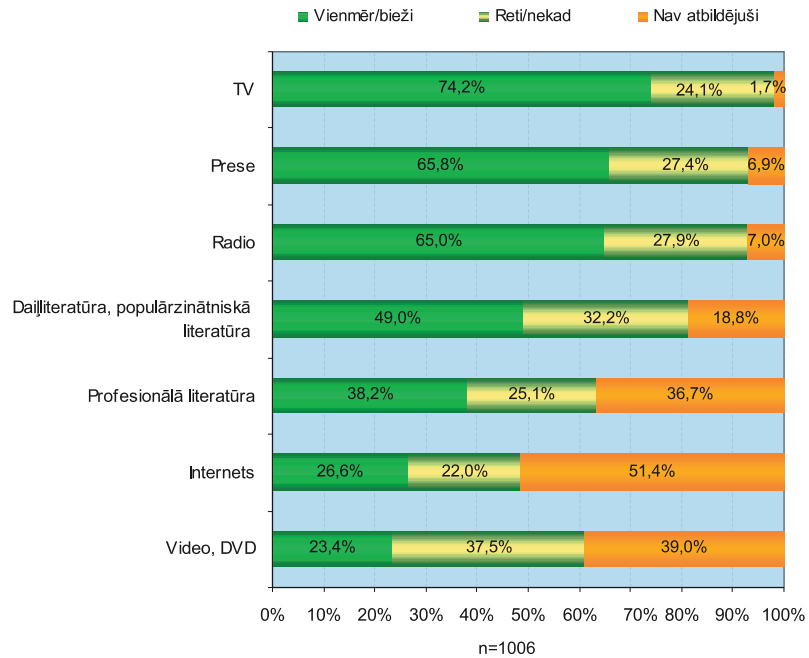

Data Serviss 2004

No visiem informācijas avotiem latviešu valodā respondenti kopumā visbiežāk izvēlas televīzijas raidījumus (*vienmēr* vai *bieži* – 74,2%), kā arī presi (*vienmēr* vai *bieži* – 65,8%) un radioraidījumus (*vienmēr* vai *bieži* – 65,0%). Kā alternatīvā informācijas avotu valoda visbiežāk norādīta krievu valoda. Angļu valodā respondenti samērā bieži izvēlas video un DVD ierakstus, interneta lapas, kā arī profesionālo literatūru.

Respondenti, kuri šajā jautājumā devuši galvenokārt atbildes *reti* vai *nekad*, 92–100% gadījumu norāda, ka izmanto informācijas avotus krievu valodā. Ņemot vērā, ka apmēram ceturtā daļa respondentu populārākos plašsaziņas līdzekļus – televīziju, presi un radio – latviešu valodā izmanto reti vai neizmanto vispār, var secināt, ka arī liela daļa latviski runājošo iedzīvotāju, iespējams, dzīvo citā, krieviskā informācijas telpā.

Tie respondenti, kas pārsvarā izvēlas latviskos informācijas avotus, atbildot uz jautājumu *Kā, jūsuprāt, ir mainījusies latviešu valodas nozīmība Latvijā pēdējo 5–6 gadu laikā?,* visbiežāk norādījuši, ka tā ir samazinājusies. Šīs grupas respondenti biežāk nekā citas grupas izvēlas televīzijas raidījumus latviešu valodā, kā arī biežāk lasa daiļliteratūru un populārzinātnisko literatūru latviešu valodā. Šajā respondentu grupā pārliecinošā pārsvarā ir latvieši; respondenti, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda; respondenti, kuri ģimenē runā latviešu valodā. Savukārt tie respondenti, kas informācijas avotus latviešu valodā izvēlas reti, atbildot uz jautājumu par latviešu valodas nozīmības pārmaiņām, visbiežāk norādījuši, ka tā ir palielinājusies. Viņu vidū pārsvarā ir respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda, un baltkrievi.

Latviskos informācijas avotus biežāk izvēlas respondenti vecumā virs 60 gadiem; respondenti ar dzīvesvietu ciematā vai lauku teritorijā; Vidzemē dzīvojošie respondenti.

4.2. Uzziņu literatūra

Uz jautājumu ***Vai Jums ir pietiekami daudz iespēju iegūt informāciju par latviešu literārās valodas normām, tai skaitā jaunumiem šajā jomā?*** 71,9% aptaujāto atbildējuši apstiprinoši (4.3. attēls). Tomēr apmēram ceturtajai daļai respondentu (26,1%) šādas informācijas nepietiek. Lai arī šī problēma skar tikai daļu sabiedrības, tā ir ņemama vērā tālākā valodas situācijas izpētē. Daļa latviešu

4.3. attēls

Iespējas iegūt informāciju par literārās valodas normām

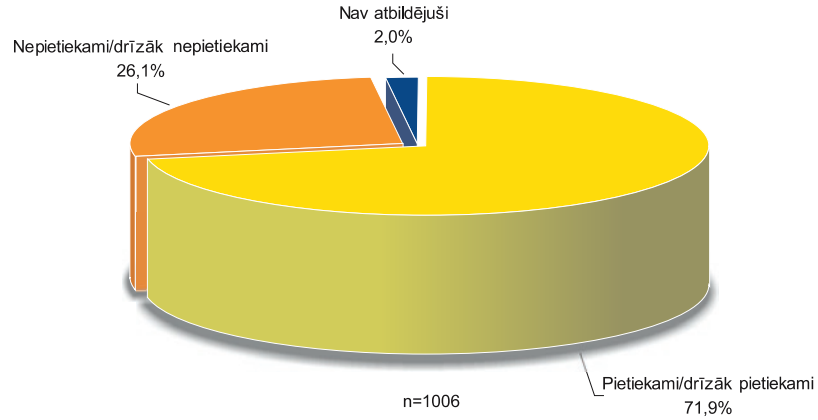

Data Serviss 2004

valodas pratēju, iespējams, uzziņu avotu trūkumu neizjūt tāpēc, ka viņiem nav nepieciešamības lietot pareizu valodu, t.i., šī problēma viņiem nav aktuāla.

Analizējot aptaujāto atbildes sadalījumā pa dažādām sociāldemogrāfiskām grupām, redzams, ka informācijas nepietiekamību visbiežāk uzsvēruši respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda; respondenti, kuri ģimenē nerunā latviešu valodā; respondenti ar vidējo speciālo izglītību; kvalificēti speciālisti un apkalpojošās sfēras darbinieki.

Ņemot vērā šos datus, var secināt, ka rokasgrāmatu un pašmācības līdzekļu visvairāk trūkst latviešu valodas kā otrās valodas pratējiem, kā arī tiem, kuru darba specifika saistīta ar dokumentu sagatavošanu vai biežu mutisku saziņu ar cilvēkiem. Citiem vārdiem, šobrīd nepietiek uzziņu literatūras, kas būtu orientēta uz latviešu valodas lietotājiem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā valoda un kuriem ir samērā vāja latviešu valodas prasme, bet ir nepieciešamība vai vēlme to uzlabot, kā arī atsevišķos gadījumos noskaidrot konkrēta vārda, gramatiskās konstrukcijas utt. pareizu lietojumu.

Lai noskaidrotu respondentu prioritātes dažādu informācijas avotu vidū, aptaujā tika iekļauts jautājums ***Kādus avotus Jūs izmantojat gadījumos, kad nav skaidrs kādas latviešu valodas vienības pareizs lietojums?*** (4.4. attēls).

4.4. attēls

Izmantotie uzziņu avoti gadījumos, kad nav skaidrs valodas vienību pareizs lietojums

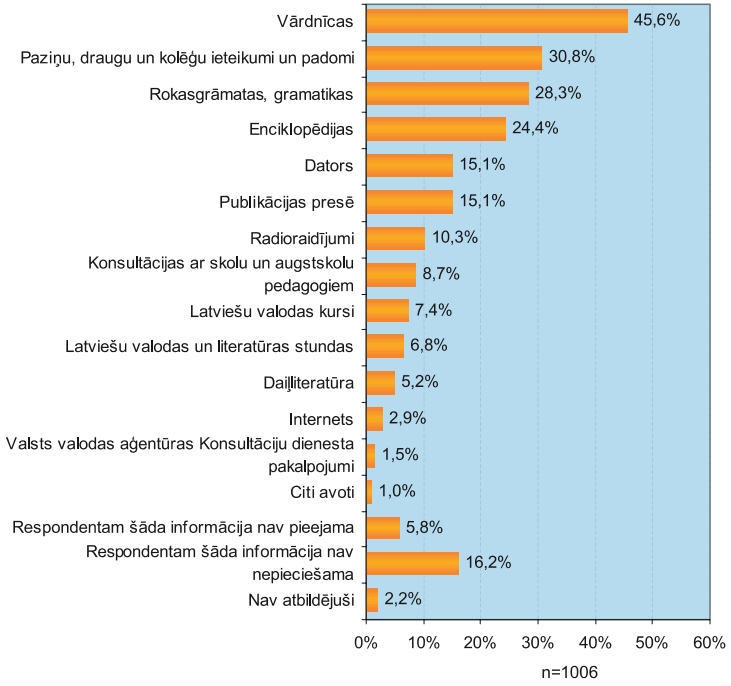

Data Serviss 2004

Kā redzams attēlā, respondenti visbiežāk meklē informāciju vārdnīcās. Šo informācijas avotu izmanto 45,6% aptaujāto. Daudzi no aptaujātajiem izmanto arī paziņu, draugu un kolēģu ieteikumus (30,8%), rokasgrāmatas (28,3%) un enciklopēdijas (24,4%).

15,1% izmanto datora sniegtās iespējas un tikpat – publikācijas presē, savukārt internetā atbildi meklē tikai 2,9% aptaujāto. 16,2% respondentu šāda informācija neinteresē, bet 5,8% norādījuši, ka minētie avoti viņiem nav pieejami.

Nepieciešamība pēc noteikta veida uzziņu avotiem respondentiem dažādās sociāldemogrāfiskās grupās ir atšķirīga.

Publikācijas presē biežāk izmanto respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda; respondenti, kuri ģimenē nerunā latviešu valodā; respondenti ar dzīvesvietu pilsētā (izņemot Rīgu); Zemgalē dzīvojošie respondenti. Radioraidījumus labprāt izmanto sievietes; 46–60 g.v. respondenti; respondenti ar augstāko izglītību; ierēdņi un biroja darbinieki; Kurzemē dzīvojošie respondenti.

Latviešu valodas kursus izvēlas galvenokārt respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda; respondenti, kuri ģimenē nerunā latviešu valodā; 46–60 g.v. respondenti; pedagogi; Latgalē dzīvojošie respondenti.

Vārdnīcas labprāt izmanto respondenti, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda; respondenti ar vidējo speciālo izglītību; apkalpojošās sfēras darbinieki; respondenti ar dzīvesvietu ciematā vai lauku teritorijā; Vidzemē dzīvojošie respondenti. Rokasgrāmatām un gramatikām dod priekšroku 46–60 g.v. respondenti un Vidzemē dzīvojošie respondenti. Enciklopēdijas visvairāk izmanto respondenti, kuri ģimenē runā latviešu valodā; respondenti ar augstāko izglītību; kvalificēti speciālisti; Vidzemē dzīvojošie respondenti.

Datoru labprāt izmanto 26–35 g.v. respondenti; respondenti ar augstāko izglītību; vidējā līmeņa vadītāji, direktori, uzņēmēji. Internetam priekšroku dod 15–25 g.v. respondenti; respondenti ar nepabeigtu augstāko izglītību; ierēdņi un biroja darbinieki.

Paziņu, draugu vai kolēģu ieteikumus un padomus visbiežāk uzklausa vīrieši; respondenti ar pamatizglītību; nekvalificēti strādnieki, laukstrādnieki un mežstrādnieki.

Valsts valodas aģentūras Konsultāciju dienesta pakalpojumus izmanto galvenokārt respondenti, kuri ģimenē nerunā latviešu valodā; 15–25 g.v. respondenti; respondenti ar nepabeigtu augstāko izglītību; kvalificēti speciālisti; Latgalē dzīvojošie respondenti.

NOBEIGUMS

Pētījuma gaitā secināts, ka latviešu valoda saziņai ar cittautiešiem vēl arvien tiek izmantota pārāk reti. Latviešu pasivitāte latviešu valodas izvēlē saziņai ar citu tautību pārstāvjiem, iespējams, ir viena no pazīmēm, kas liecina par zemu etnolingvistisko vitalitāti latviešu sabiedrībā. Tā izpaužas gan kā pārprasta, pārspīlēta lingvistiskā tolerance, gan arī kā nācijas pašcieņas, pašapziņas mazināšanās un zināma lingvistiska vienaldzība.

Ir zināmā mērā saprotams, ka cittautieši necenšas pielāgoties un reti uzsāk sarunu latviešu valodā, bet mēģina kontaktēties krieviski. Taču pētījumā konstatētais skaitliski vidējais latviešu valodas sastopamības rādītājs (50% atbilžu *vienmēr* vai *bieži*) gadījumos, kad latvieši vēršas pie citu tautību pārstāvjiem, Latvijas valodas situācijas kontekstā patiesībā ir ārkārtīgi zems: tas nozīmē, ka pārējos 50% gadījumu paši latvieši ar savu rīcību stimulē cittautiešus nelietot latviešu valodu, tādējādi stiprinot nevis latviešu, bet krievu valodas pozīcijas Latvijā. Uz šī fona ievērības cienīgs ir fakts, ka 14% respondentu latviešu valodu saklausījuši pat nelatviešu savstarpējā saziņā.

LITERATŪRA

1. Baltaiskalna D. *Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme*. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Rīga, 2001.
2. [Baltijas Datu nams 1998a] *Pētījumu un rīcības programma "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību". Atskaite. 1. un 2. posma rezultāti. Fokusa grupu diskusijas. 1997. gada augusts. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 1997. gada novembris – 1998. gada janvāris*. Rīga: Tirgus un sociālo pētījumu centrs "Baltijas Datu nams", 1998.
3. [Baltijas Datu nams 1998b] *Pētījumu un rīcības programma "Ceļā uz pilsonisku sabiedrību". Atskaite. 3. posma rezultāti. Ekspertu aptauja. 1998. gada aprīlis. Masu saziņas līdzekļu materiālu satura analīze*. Rīga: Tirgus un sociālo pētījumu centrs "Baltijas Datu nams", LU Komunikācijas un žurnālistikas katedra, 1998.
4. [*Data Serviss* 2004] *Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas*. 1.–3. d. Rīga: *Data Serviss*, 2004.
5. Djačkova S. *Latviešu valodas zināšanas un sabiedrības integrācija*. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2003.
6. Druviete I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1998.
7. Druviete I. Mūsu valoda – Latvijas vai ES identitātes daļa? *Latvijas Avīze,* 2004, 5. nov., 10. lpp.
8. Ernstsone V., Joma D., Lauze L., Pakse I., Valdmanis J. *Latviešu valodas prasme un lietojums Liepājā 2004. gadā*. Rīga: LU LVI, 2004.
9. Mežs I. *Latviešu valoda statistikas spogulī*. Rīga: Karšu izdevniecība "Jāņa sēta", 2004.
10. [SKDS 2003] *Latviešu valodas attīstība un lietojums. Latvijas iedzīvotāju aptauja*. 1.–2. d. Rīga: Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS, 2003.